

9 Medicinska forskningsrådet

9.1 Allmänt

MFR består av en styrelse, en verksledning, ett kansli och en beredningsorganisation. Styrelsen, som kallas rådet, består av en ordförande och tio ledamöter. Sju av dessa är aktiva forskare och väljs av lärare och forskare vid landets universitet och högskolor. Ordförande och tre ledamöter utses av regeringen. Verksledningen utgörs av en huvudsekreterare, som har ett vetenskapligt ansvar för verksamheten samt en kanslichef. Det finns även två biträdande sekreterare. Samtliga tre sekreterare är aktiva forskare och arbetar deltid för rådet. Kansliet består av fjorton personer. Beredningsorganisationen omfattar ett tjugotal prioriterings- och arbetsgrupper med specifika uppgifter. Ett drygt åttiofem forskare eller experter arbetar inom dessa grupper.

MFR:s huvuduppgift är att stödja betydelsefull forskning av grundläggande och långsiktig karaktär. Verksamheten finansieras genom statliga medel. För budgetåret 1997 uppgick MFR:s anslag för forskningsstöd till 326 miljoner kronor. Man lämnar forskningsbidrag till de vetenskapligt starkaste forskningsprojekten, oavsett ämnesområden. Verksamhetsåret 1995/96 erhöll MFR 1 276 ansökningar om projektbidrag. Detta innebar en ökning med 18 procent sett över en sexårsperiod. Rådet beviljade 870 ansökningar, vilket i sin tur representerade en ökning med 10 procent under samma sexårsperiod. Ökningen av antalet nya projektbidrag har genomförts utan att den genomsnittliga storleken på bidragen sjunkit. Huvuddelen av projektbidragen utgörs av allmänna bidrag, som baseras på ett individuellt forskningsprogram initierat av den enskilda forskaren eller forskargruppen. Mer än hälften av bidragen för budgetåret 1995/96 var i storleksordningen 100 000—300 000 kronor. Ett bidrag som var större än 800 000 kronor per år tilldelades 47 projekt. I medeltal täcker MFR:s bidrag en tredjedel av den totala kostnaden för projektet. Merparten av resterande finansiering av ett av MFR stött projekt sker genom medel från ALF (Avtalet för läkarutbildning och forskning m.m. mellan staten och sjukvårdshuvudmännen)

och fakultetsanslag samt externa svenska anslagskällor. Ca 65 procent av det totala antalet forskningsprojekt som erhöll medel från MFR:s anslag för forskning budgetåret 1995/96 innefattade verksamhet med försöksdjur i varierande omfattning.

9.2 Försöksdjursverksamhet

MFR arbetar även med försöksdjursfrågor, forskningsetik och utvärdering av medicinska metoder. En strävan är att verka för en förbättrad kvalitet på de försöksdjur som används, vilket innebär användning av djur som är så väl definierade som möjligt vad avser genetik, beteendemässig, mikrobiell och nutritionell status, och en optimal miljö. När det gäller försöksdjursverksamheten vid MFR består den dels av en nämnd för försöksdjursvetenskap, dels en enhet för försöksdjursvetenskap och service.

Nämnden för försöksdjursvetenskap inrättades år 1992 och utgör ett nationellt policyorgan för forskarsamhället. Den ersatte den försöksdjursnämnd som funnits sedan år 1965 vid MFR. I nämnden ingår representanter från högskola och forskningsråd. Vidare har läkemedelsindustrin en adjungerad representant.

Enheten för försöksdjursvetenskap och service svarar för nämndens sekretariatfunktion. Vidare har enheten till uppgift att vidareutveckla kvalitetsarbetet med effekt på djurens hälsa och kunskapen om djurens övriga status. Man verkar också för att höja kompetensen hos dem som använder och arbetar med djuren. Ytterligare uppgifter är att sprida information kring försöksdjursfrågor och att inom EU verka för att verksamheten bibehålls på den nivå som forskningen kräver.

Fr.o.m. budgetåret 1994/95 har MFR lämnat bidrag avsedda för forskarutbildning eller vidareutbildning inom försöksdjursvetenskap vid utländsk institution. Denna form av specialistutbildning har enligt MFR haft särskild betydelse för att inhämta och sprida internationell försöksdjursvetenskaplig kompetens. Vidare har man infört ett stipendium för vidareutbildning av försöksdjurspersonal. Enheten för försöksdjursverksamhet och service lämnar även bidrag till bl.a. oförutsedda kostnader i forskningen och till hälsoinventeringsprogram.

MFR har också kontakter och representation i internationella organ såsom International Council for Laboratory Animal Science (ICLAS), Federation of European Laboratory Animal Science Associations (FELASA), Scandinavian Society for Laboratory Animal Science

(Scand-LAS) och EU. Kännedom om den internationella utvecklingen och trenderna inom försöksdjursområdet är enligt MFR en viktig förutsättning för att kunna ge erforderlig service åt högskolorna.

MFR samverkar i olika former med CFN. Vidare har MFR samverkan med andra organ genom den s.k. djurhusgruppen. Denna medverkar i planering av lokaler och utrustning för försöksdjursverksamheten. Djurhusgruppens arbete var under åren 1992—1996 knuten till MFR men har efter omorganisation fått SJV som huvudman. (MFR:s årsredovisning 95/96.)

10 De djurförsöksetiska nämnderna

10.1 Inledning

Sverige har haft djurförsöksetiska nämnder sedan år 1979. Numera finns djurförsöksetiska nämnder i flera andra länder, bl.a. Nederländerna, Tyskland, Schweiz, Australien, Kanada och USA. Nämndernas organisation, funktion och ansvarsområde varierar dock från land till land. De svenska djurförsöksetiska nämnderna har förändrats under åren, bl.a. vad gäller ledamöternas sammansättning och prövningen.

10.1.1 Bakgrunden till de djurförsöksetiska nämnderna i Sverige

År 1976 inrättades en kommitté i Uppsala på initiativ av representanter från forskarsamhället. Denna nämnd kallades Uppsala lokala djurförsöksetiska kommitté och drevs som en provverksamhet. Verksamheten hade en förhistoria i MFR och Scandinavian Federation for Laboratory Animal Science (Scan-LAS). Samtidigt pågick en livlig debatt i riksdagen, som ledde till ett allt starkare tryck på att införa en generell djurförsöksetisk bedömning av planerade djurförsök. Djurskyddsrelsen stod dock inte bakom kravet att inrätta djurförsöksetiska nämnder vid den tiden. Man hyste bl.a. farhågor om att sådana nämnder skulle legitimera de djurförsök man ville avskaffa. (Forsman, Djurförsök s. 173.)

Riksdagen uttalade, med anledning av motioner om försöksdjursanvändningen, i en skrivelse till regeringen år 1976 bl.a. att skäl förelåg att närmare se över möjligheterna till ökad kontroll på lokal nivå av försöksdjursverksamheten, med inriktning på en etisk prövning av djurförsöken redan på planeringsstadiet. Det var enligt riksdagen angeläget att den lokala kontrollen av djurförsök på ett naturligt sätt infogades i den nuvarande organisationen för djurskyddstillsyn. Riksdagen framhöll vidare det angelägna i att frågan om alternativa och

kompletterande metoder till djurförsöken beaktades inom forskningen. Regeringen uppdrog åt Lantbruksstyrelsen att i enlighet med riksdagens beslut utreda dels åtgärder för ökad kontroll av försöksdjursverksamheten, dels alternativa och kompletterande metoder till djurförsök. (Prop. 1978/79:13 s. 8—9.)

I Lantbruksstyrelsens förslag till åtgärder för ökad kontroll av försöksdjursverksamheten m.m. konstaterades att man i förarbetena till den då gällande 1944 års djurskyddslagen, beträffande användningen av djur för vetenskapliga ändamål, hade utgått från att den ende som kunde och borde bedöma nödvändigheten av djurförsök var forskaren själv. Det konstaterades vidare att det lämnades helt åt forskaren att avgöra om nyttan av ett djurförsök var så stor att den kunde motivera undantag från grundprincipen att djur inte skulle tillfogas lidande och att denna uppfattning alltmer ifrågasattes i den livliga offentliga debatten om djurförsök. Krav hade bl.a. framförts på ökad information om och insyn i försöksdjursverksamheten och på etisk bedömning av djurförsöken. Lantbruksstyrelsen var inte av uppfattningen att forskarna hade missbrukat förtroendet att avgöra om det var försvarbart att utföra ett visst djurförsök, men man pekade på att det inte minst från forskarhåll hade framhållits risken av att varje yrkesutövare blir blind för de dagliga problemen och att detta kunde innebära en fara från djurskyddssynpunkt. Det framstod därför som angeläget att forskaren frågade någon till råds innan nya försök påbörjades. Man anförde i förslaget att skapandet av den lokala etiska kommittén i Uppsala var ett försök att ge fastare form åt det önskade samrådet och samtidigt tillmötesgå allmänhetens berättigade krav på insyn och att strävan hade varit att utan onödig byråkrati och tidsförlust kunna ge forskaren råd och handledning för djurförsöken. Man ansåg det, även om det kunde ha varit värdefullt med en längre försöksverksamhet i Uppsala att bygga på, nödvändigt att omgående skapa fastare regler för försöksdjursverksamheten i hela landet med tillvaratagande av de dittills vunna erfarenheterna från Uppsalaförsöket. (Prop. 1978/79:13 s. 15.)

I förarbetena till bestämmelserna om att inrätta djurförsöksetiska nämnder påtalades att samtliga experter på djurförsöksfrågor var ense om att det under överskådlig tid skulle finnas ett behov av att utnyttja försöksdjur, inte minst inom den medicinska forskningen. Man fann att om djurförsök inte kunde undvaras borde de tillåtas endast när likvärdiga alternativa metoder saknades och att samhället hade att se till att försöksdjuren inte tillfogas onödigt lidande. Lantbruksstyrelsens förslag om etisk prövning av djurförsök ansågs tillgodose de allt starkare kraven man hade anledning att ställa på en ökad information om och insyn i försöksdjursverksamheten. Man förordade att det i lagen om djurskydd skulle införas ett bemyndigande för regeringen eller myn-

dighet som regeringen bestämde att meddela föreskrifter om prövning från etisk synpunkt innan djur användes för vetenskapligt ändamål. Följande synpunkter lämnades på hur den etiska förprovningen av djurförsöken borde utformas: Bedömningen av djurförsök bör sättas in redan på planeringsstadiet. I princip bör inget ingrepp tillåtas utan välgrundad motivering. Vid prövningen skall hänsyn tas till angelägenheten av försöken liksom den grad av lidande som djuren kan tillfogas. För den etiska prövningen bör såsom Lantbruksstyrelsen föreslagit inrättas sex regionala djurförsöksetiska nämnder. Det ankommer på regeringen att besluta om sammansättningen av dessa nämnder. Nämnderna skall ha en rådgivande funktion. Det förutsätts dock att försöksledarna kommer att följa nämndens utlåtanden. Vederbörande hälsovårdsnämnd skall fortlöpande hållas informerad om den etiska nämndens ställningstaganden och kan, om så erfordras vidta åtgärder till förhindrande av att försöksdjuren utsätts för onödigt lidande. Den föreslagna anknytningen av nämnderna till hälsovårdsnämnder bör tillgodose kraven på lokal kontroll. (Prop. 1978/79:13 s. 15—19.)

Riksdagen antog regeringens lagförslag om bestämmelser rörande etisk förprovning av djurförsök m.m., som började gälla den 1 juli 1979 (prop. 1978/79:13, JoU 1978/79:5, rskr. 41.)

10.1.2 De ursprungliga bestämmelserna rörande den djurförsöksetiska prövningen

Som en följd av 1978 års riksdagsbeslut inrättades det en etisk nämnd för djurförsök i varje högskoleregion, nämligen i Stockholm, Uppsala, Linköping, Lund/Malmö, Göteborg och Umeå. Huvudman för nämnderna var Lantbruksstyrelsen, som utfärdade detaljföreskrifter om nämndernas verksamhet. I varje nämnd ingick det lekmän, forskare och försöksdjurspersonal med en tredjedel från vardera kategori. Bland lekmännen ingick representanter för djurskyddsorganisationer. Inledningsvis antogs inte som ledamöter representanter för föreningar som inte ansågs acceptera djurförsök. Först under mandatperioden 1982—1985 fick NSMPD, som var den ledande och starkt växande djurskyddsorganisationen, officiell representation i nämnderna (Forsman, Djurförsök s. 179). Samtliga nämndens ledamöter utsågs av dåvarande Lantbruksstyrelsen, som också fastställde antalet ledamöter och utsåg ordförande och vice ordförande. Antalet ledamöter varierade från nämnd till nämnd. Linköpingsnämnden bestod t.ex. av 15 ledamöter och Stockholmsnämnden av 45. Nämnderna hade en rådgivande och således inte en beslutande funktion.

Som en allmän regel gällde att man vid prövningen skulle beakta såväl etiska aspekter som djurskyddssynpunkter. Nämnden skulle därvid bl.a. diskutera;

- forskningsprojektets syfte,
- om problemet kunde lösas på något annat sätt och utan användning av försöksdjur, eller med djur av annat slag,
- om försöket kunde göras med en för försöksdjuret skonsammare metod, och
- om försöket var ett onödigt upprepande av tidigare gjorda försök för samma ändamål.
- Vid prövningen skulle vidare beaktas de nationella och internationella dokumentationskrav som fanns beträffande toxikologiska och andra tester innan ett ämne fick användas som läkemedel, livsmedels-tillsats, bekämpningsmedel och liknande.

Inledningsvis var ordningen den att alla planerade djurförsök skulle inordnas i någon av kategorierna på en femgradig skala som angav hur plågsamt ett viss experiment ansågs vara för djuret. Det var endast de tre kategorier som ansågs mest plågsamma som behövde prövas av en etisk nämnd. Användningen av denna femgradiga skala upphörde år 1982. Därefter delades djurförsöken i stället in i två huvudgrupper, nämligen försök som endast behövde anmälas resp. försök som skulle tas upp i en ansökan om etisk prövning. Följande typer av försök behövde endast anmälas:

- försök som utfördes på sövda djur som inte fick vakna upp igen (s.k. akutförsök)
- avlivning av försöksdjur för uttagande av organ eller organdelar
- beteendeförsök utan ingrepp eller användning av tvångsanordningar
- ärftlighetsförsök
- enkla utfodringsförsök för utprovning av olika foderstater. (Vissa utfodringsförsök i animalieproduktionen var emellertid undantagna från såväl ansöknings- som anmälningsplikt.)
- försök i övrigt som kunde förmodas framkalla endast obetydlig smärta eller ångest.

Ansökan om etisk prövning skulle göras för övriga försökstyper. Anmälan resp. ansökan skulle göras på en av Lantbruksstyrelsen fastställd blankett. Anmälan skulle sändas till de djurförsöksetiska nämndernas sekretariat vid Lantbruksstyrelsen, där man bl.a. kontrollerade att det rörde sig om anmälningsärenden och inte ansökningsärenden. Räknat i

antal djur fördelade sig de båda grupperna ungefär på hälften var (Forsman, Djurförsök s. 179).

För behandlingen av en ansökan om etisk prövning gällde i korthet följande regler: Ansökan prövades i första hand av en tremannagrupp ur den aktuella nämnden. I denna grupp skulle det ingå representanter för de olika personkategorierna som ingick i nämnden (forskare, försöksdjurspersonal, lekmän). Om gruppens ledamöter var eniga om att försöket var godtagbart från etisk synpunkt och djurskyddssynpunkt kunde försöket påbörjas omedelbart. Ärendet skulle därefter anmälas vid den djurförsöksetiska nämndens sammanträde. Enligt föreskrifterna skulle sådana sammanträden hållas minst två gånger per år. Denna ordning innebar att flertalet av djurförsöken hade påbörjats och i många fall även hunnit avslutas när nämnden sammanträdde in pleno. Om tremannagruppens ledamöter inte kunde enas, skulle ärendet hänskjutas till nämnden. Vidare kunde gruppen hänskjuta ärendet till nämnden för vidare prövning om det förelåg enighet om att försöket inte var godtagbart. När det gällde sekretessärenden skulle dessa prövas slutligt av en tremannagrupp inom nämnden med representanter för forskare, försöksdjurspersonal och lekmän. Dessa ärenden kom således inte under nämndens prövning vid plenarsammanträde. (Ds Jo 1986:3 s. 12—17.)

10.2 Tidigare utredningar om den djurförsöksetiska prövningen

10.2.1 Utredningen om etisk prövning av djurförsök (Ds Jo 1986:3)

Under början av 1980-talet uppstod ökade motsättningar och meningsskiljaktigheter, särskilt i några av de djurförsöksetiska nämnderna. I alla nämnderna ökade antalet reservationer kraftigt. Nämnderna bedömdes av de ansvariga centrala myndigheterna att fungera sämre än tidigare. De etiska nämnderna var också den djurförsöksfråga som diskuterades mest i riksdagen under 1980-talet. Flera riksdagsmän från samtliga partier ställde krav på att samtliga planerade djurförsök skulle prövas av de etiska nämnderna och att lekmännen skulle få förstärkt inflytande i dessa.

År 1985 förordnades den då avgående generaldirektören för Statens livsmedelsverk, Arne Engström, att som särskild utredare utreda vissa frågor rörande den etiska prövningen av djurförsök. Uppdraget innebar bl.a. att göra en kartläggning och utvärdering av de etiska nämndernas

dittillsvarande verksamhet och att därvid särskilt undersöka hur den etiska prövningen påverkat omfattningen och inriktningen av djurförsöken. Utredningen skulle vidare lämna de förslag till åtgärder i fråga om kontrollen av djurförsök som översynen kunde föranleda. Utgångspunkten för arbetet skulle vara att främja åtgärder för utnyttjande av alternativa metoder och att användningen av försöksdjur skulle begränsas till vad som från forskningens synpunkt bedömdes vara oundgängligen nödvändigt.

Enkätundersökning

Den Engströmska utredningen gick ut med enkät till tidigare och dåvarande ledamöter i de etiska nämnderna. Utredningen ställde därvid bl.a. frågan om den etiska prövningen enligt deras åsikt hade påverkat antalet djurförsök. Forskarna uppvisade därvid en ganska pessimistisk attityd. Av dessa ansåg nämligen 58 procent att antalet djurförsök inte påverkats alls eller endast obetydligt. Olika positiva synpunkter framfördes emellertid av 42 procent. Åsikten att försöken hade minskat hävdades av 30 procent och 10 procent ansåg att nämnderna hade minskat antalet djur som användes i försöken. En del menade att nämnderna kunde ha en återhållande verkan bara genom att finnas till, dvs. de tvingade forskarna till en bättre planering av försöken, bättre motivering och i bästa fall sökande efter alternativ. Av försöksdjurspersonalen ansåg hälften att den etiska prövningen inte hade påverkat antalet djurförsök, medan drygt 20 procent fann att försöken minskats. Bland lekmännen ansåg 45 procent att antalet djurförsök hade minskats och 10 procent att man använde färre djur i försöken. Liksom de övriga ledamotskategorierna fann man att det fanns tecken på bättre planering och sökande efter alternativ. Lekmännens uppfattning var något mer positiv än de övriga kategoriernas, men 40 procent av lekmännen ansåg dock att antalet djurförsök inte hade påverkats.

I enkäten ställdes även frågan om den etiska prövningen hade påverkat sättet att utföra djurförsök. I denna del redovisade 90 procent av forskarna positiva synpunkter. De ansåg bl.a. att de plågsamma djurförsöken hade minskat, att forskarna hade blivit mer etiskt medvetna och att försöken motiverades och planerades bättre än tidigare. Vidare framhöll de betydelsen i olika avseenden av modifikationer som skedde till följd av nämndernas råd. Som exempel på sådana råd nämndes färre försöksdjur, humanare avlivnings- och bedövningsmetoder, postoperativ vård och djurhållning. Kritiken avsåg främst bristen på uppföljning av försöken. Även försöksdjurspersonalen svarade till övervägande del positivt på frågan om sättet att utföra djurförsök hade påverkats. Det

gällde framför allt djurförsökens förbättrade tekniska genomförande, ett större intresse för djurens situation, bättre planering av försöken och minskat lidande för djuren. Av lekmännen redovisade 80 procent positiva svar. Som mera framträdande effekter av de etiska nämndernas prövning nämndes modifikationer i försökens praktiska utförande, minskat lidande för djuren genom humanare bedövnings- och avlivningsmetoder, bättre planering och motivering av försöken, mindre antal djur och allmänt ökad medvetenhet om djurens situation. Även när det gällde denna kategori av ledamöter tog kritiken främst sikte på att uppföljningen var dålig. (Ds Jo 1986:3 s. 52—55.)

Nämndernas beslut

Den Engströmska utredningen konstaterade att nämnderna under tiden 1979—1985 hade behandlat sammanlagt ca 7 000 anmälnings- och ansökningsärenden och att man under samma tid endast hade avstyrkt två försök. Man konstaterade att uppgiften i och för sig skulle kunna tolkas som att syftena bakom 1978 års riksdagsbeslut hade förfelats. Den Engströmska utredningen framhöll emellertid att det nämnda beslutet framför allt hade syftet att öka kontroll av och förbättra samhällets insyn i verksamheten. Ur den aspekten fann man att de etiska nämnderna och den allmänna debatten kring deras verksamhet hade haft ett stort värde. Utredningen anförde vidare (s. 56): ”Det faktum att nämnderna nästan aldrig eller ytterst sällan direkt avstyrker ett försök kan heller inte ses som en isolerad bedömningsfaktor. Det råder inget tvivel om att själva förekomsten av en prövningsinstans leder till en självsanering av försöken redan på planeringsstadiet. I nästa led, dvs. vid försöksledarens kontakter med 3-mannagrupperna, sker ibland en omprövning av hela försöket eller en modifiering som är värdefull från djurskyddssynpunkt. Sådana modifieringar kan också göras till följd av ställningstaganden i nämndens plenarsammanträde. En bedömning som får starkt stöd av enkätsvaren från både forskare, försöksdjurstekniker och lekmän, blir att den etiska prövningen haft en rad positiva effekter i fråga om djurens behandling före, under och efter försöken. Den offentliga debatten kring djurförsöken och nämndernas verksamhet, där bl.a. djurskyddsorganisationerna haft en viktig opinionsbildande funktion, har givetvis också bidragit till en ökad medvetenhet om de etiska problemställningarna.”

Den Engströmska utredningens överväganden och förslag

Den Engströmska utredningen förordade att de etiska nämnderna även i fortsättningen skulle ha endast en rådgivande funktion. Som skäl härför anfördes bl.a. att etiska frågor till sin karaktär är sådana att de bäst lämpar sig för en rådgivande och inte beslutande process. Utredningen var övertygad om att rådgivning i högre grad än myndighetsutövning gagnade samarbetet mellan forskningen och nämnderna och bidrog till att skapa ömsesidig förståelse mellan t.ex. forskare och djurskyddsintressen. Ett system med tvingande beslut skulle enligt utredningen därför sannolikt förstärka tendenserna till polarisering mellan olika åsiktsyttringar.

Utredningen föreslog däremot att uppdelningen mellan anmälningsärenden och ansökningsärenden skulle avskaffas och att samtliga försök skulle bli föremål för prövning i de djurförsöksetiska nämnderna. Som skäl härför angavs att det i många fall var motiverat att anlägga etiska synpunkter även på de försök som hörde till anmälningspliktiga försök. Man var emellertid av uppfattningen att enklare försök som utfördes utan ingrepp eller tvångsanordningar även fortsättningsvis skulle kunna undantas från prövningsplikten. Man föreslog också att ett djurförsök inte skulle få påbörjas innan nämnden hade prövat ansökan vid sitt plenarsammanträde, dvs. beslutsfunktionen skulle förbehållas själva nämnden. Detta menade man skulle bl.a. stärka nämndernas ställning. Vidare föreslog man att giltigheten för nämndernas beslut skulle tidsbegränsas till tre år. Det ansågs angeläget att kunna ompröva eller kontrollera särskilt långvariga försök under försökets utförande. På grund av att missnöjet i de större nämnderna hade visat sig vara stort, föreslogs att antalet ledamöter skulle minskas. Deras antal ansågs inte böra understiga nio och inte överstiga tolv. På grund av den höga arbetsbelastningen i vissa nämnder föreslogs dessutom att det skulle finnas möjlighet att inrätta flera nämnder i en högskoleregion.

I fråga om nämndernas sammansättning gjorde den Engströmska utredningen följande överväganden (s. 70—71): "För många ledamöter framstår uppenbarligen frågan om nämndernas sammansättning som kontroversiell. I flera av enkätsvaren talas om fastlåsta positioner, försvarsattityder och svårigheter att få till stånd en seriös diskussion om etiska frågor, vilka svårigheter påstås hänförliga bl.a. till förhållandet mellan olika ledamotkategorier. — — — Utredningen vill framhålla att en seriös debatt och etisk prövning förutsätter att de olika ledamotkategorierna har respekt för motpartens synpunkter och inte misstänkliggör syftet med dessa. Det är enligt utredningens mening olyckligt om några ledamöter utifrån en viss grundinställning till forskning eller samhällsfrågor i övrigt låser fast sig i en orubblig anklagelse-

eller försvarsattityd. Detta gagnar inte den etiska prövningens syften. Från lekmännens sida krävs således förståelse för att de allra flesta djurförsök som utförs i grunden syftar till att få fram kunskaper som är av värde för både människa och djur. Forskarna måste å sin sida visa öppenhet mot samhällets krav på insyn i forskningen och visa förståelse för att vissa försök kan ifrågasättas med hänsyn till försökets syfte och utförande m.m. Utredningen vill med dessa synpunkter understryka betydelsen av att nämnderna får en sådan mångsidig sammansättning som möjligt. De bör därför även i fortsättningen bestå av forskare, försöksdjurstekniker och lekmän. Forskarna bör representera olika ämnesområden. Någon eller några av dessa bör ha kunskaper i fråga om alternativa metoder. Av personal som handhar försöksdjur bör såväl laboratoriepersonal som djurvårdande personal vara företrädda. Bland lekmännen bör finnas representanter för djurskyddsorganisationerna och för allmänna samhällsintressen. Utredningen har inte funnit tillräcklig anledning att föreslå någon ändring i fråga om proportionen mellan de olika ledamotskategorierna. Nämnderna bör således till lika delar bestå av forskare, representanter för försöksdjurspersonal och lekmän jämte suppleanter för dessa.”

Resultatet av den Engströmska utredningen

I förarbetena till 1988 års djurskyddslag behandlades bl.a. de frågor som den Engströmska utredningen hade utrett. Departementschefen delade därvid utredningens uppfattning i de frågor som redovisats ovan med ett undantag. I motsats till vad den Engströmska utredningen hade kommit fram till ansåg departementschefen att lekmanrepresentationen i de djurförsöksetiska nämnderna skulle förstärkas på så sätt att hälften av nämndens ledamöter skulle vara lekmän. Med lekmän avsågs såväl representanter från djurskyddsorganisationer som för allmänintresset. Som skäl för att lekmaninflytandet skulle öka angavs att detta skulle innebära en mera allsidig belysning av nödvändigheten av och den etiska problematiken kring ett djurförsök. Det anfördes vidare att den nämnda regleringen av den etiska prövningen även fortsättningsvis borde ske genom tillämpningsföreskrifter. (Prop. 1987/88:93 s. 40, 81—82.) Riksdagen beslöt den 27 maj 1988 om nya regler för den framtida etiska prövningen av djurförsök i enlighet med regeringens förslag (prop. 1987/88:93, JoU 22, rskr. 327), varpå CFN i kungörelse (LSFS 1988:45) utfärdade nya föreskrifter och allmänna råd om den etiska prövningen.

10.2.2 De djurförsöksetiska nämndernas verksamhet under 1980-talet

Birgitta Forsman granskade i sin avhandling om djurförsök de djurförsöksetiska nämndernas verksamhet under 1980-talet. Hon beskrev följande tendenser i nämnderna efter ändringarna i organisationen som beslutades år 1988 (s. 222): "Omorganisationen av de etiska nämnderna har inte avsevärt ändrat mönstret i ärendehantering. Modifikationerna av experiment verkar ligga på ungefär samma nivå som tidigare. Det är fortfarande några få radikala lekmän som står för merparten av reservationerna. Ibland har även andra lekmän kritiserat något, och i några fall har försöksdjurspersonal ställt sig bakom lekmännens reservationer. I enstaka fall har forskare reserverat sig mot godkännanden. — — — En något större benägenhet att inte godkänna ansökningar har kunnat märkas, men å andra sidan uppfattas underkännanden i de nya nämnderna inte så definitiva som förut; de kan i vissa fall närmast jämföras med tidigare bordläggningar, och det händer att ansökningarna återkommer, lätt reviderade. Någon radikal förändring i den etiska prövningen går inte att utläsa att det har blivit efter omorganiseringen, men varje ledamots arbetsbörda har ökat betydligt, dels på grund av att alla planerade djurförsök skall behandlas, dels på grund av att ledamöterna är mycket färre än tidigare."

Birgitta Forsman skriver vidare att själva förekomsten av etiska kommittéer och deras funktioner kan få följder i en rad olika avseenden: för forskningen, för forskarna, för forskningsobjekten, för kommittéledamöterna och för den allmänna opinionen. Hon pekar på att konsekvenserna blir olika beroende på vilket arbets sätt som tillåts för kommittéerna och som tillämpas i dem. Vidare anför hon (s. 223): "En kommitté med stor intellektuell öppenhet, där en väv av möjligheter spänns upp och varje tänkbart alternativ diskuteras på lika stort allvar, får åtminstone i vissa avseenden andra konsekvenser än en sluten kommitté med liten debatt och "uppgjorda matcher". Den förstnämnda typen av kommitté skulle, kanske, kunna åstadkomma stora förändringar; den senare typen kan reduceras till en organisation som bara formellt uppfyller kraven på att forskning skall undergå etisk prövning."

Birgitta Forsman pekar på några konsekvenser av de djurförsöksetiska nämnderna som hon funnit vara entydiga: 1) De har haft en diskurskapande effekt, dvs. djurförsöksfrågan har fått officiell status av moraliskt problem i en utsträckning som den knappast hade fått utan de etiska nämndernas existens. Detta anger hon har medfört en perceptionshöjning och en karaktärsetisk effekt internt i laboratorierna, vilket inneburit att en promoverad självsanering har ägt rum. 2) En konvergens i uppfattningar har skett. Dels har forskarsamhället erkänt djurför-

söksfrågan som moraliskt problem och arbetar för att förbättra djurförsöken, dels har den abolitionistiska kritiken mot djurförsök minskat. Animal welfare-representanter har vant sig vid att djurförsök finns, och de deltar i piecemeal engineering för att förbättra dem. Ideologisk kritik mot djurförsök har blivit betydligt mera sällsynt än tidigare (s. 223—224). Birgitta Forsman pekar vidare på att djurskyddsrelsens kamp numera oftare handlar om större burar än om tomma burar, men att läget snart kan bli mer instabilt igen beroende på aktörer och katalytiska händelser (s. 260).

10.2.3 Centrala försöksdjursnämndens utvärdering av den djurförsöksetiska prövningen

Under år 1992 lät CFN utvärdera den djurförsöksetiska prövningen som ägde rum under budgetåret 1991/92. Utvärderingen avsåg alltså nämndernas arbete efter den omorganisation som gjordes år 1988. Aspekter som CFN ville få belyst genom utvärderingen var ledamöternas syn på bl.a. arbetets bedrivande, närvarofrekvens, handlägningsrutiner och gällande bestämmelser. Utvärderingen redovisades i CFN:s skriftserie nr 21.

Enkätundersökning

Utvärderingen bestod bl.a. av en enkät till ledamöter och sekreterare som var eller tidigare hade varit med i någon djurförsöksetisk nämnd. Av enkätsvaren framkom att en klar majoritet av ledamöterna ansåg att nämndernas arbetsformer var bra eller tillfredsställande samt att nämndernas sammansättning och storlek var bra. Flera forskare ansåg emellertid att för mycket tid ägnades åt detaljdiskussioner och rutinärenden. Bland lekmännen tyckte man att det diskuterades för lite om alternativa metoder, förvaring och etiken/allmännyttan. De nämnde även att det var svårt att hinna med alla ärenden, att det bara var djurskyddsrepresentanter som hade synpunkter, att forskarna var kollegiala samt att de inte fick ställa de frågor de ville. Flera lekmän ville ha fler forskare med kunskaper om alternativa metoder samt forskare som inte själva gjorde djurförsök representerade. Ledamöterna fick även frågan hur de upplevde arbetsbördan i nämnden. De flesta tyckte den var lagom. Flera lekmän ansåg dock att de fick lägga ner för mycket arbete på att söka information. Forskare tyckte de fick lägga ner mycket arbete i beredningsgrupperna när de var ordförande för dessa.

När det gällde ledamöternas syn på hur den djurförsöksetiska prövningen hade påverkat antalet djurförsök och sättet att utföra djurförsök framkom bl.a. följande. Det var många och från alla kategorier av ledamöter som nämnde att försöksplaneringen hade blivit bättre, att det skedde en självsanering innan ansökan lämnades in, att forskare hade blivit mer medvetna om djurens situation och att påverkan främst skedde genom praktiska förslag, modifieringar av försök. Ett par lekmän nämnde att man borde ha någon slags kontroll efteråt för att veta att forskaren följde nämndens råd och anvisningar. Ledamöterna fick också frågan om de upplevde att de fick tillräcklig information. En stor majoritet svarade ja på den frågan. Omkring hälften av lekmännen som representerade djurskyddet ansåg dock att det inne fanns tillräckligt med information. De sökte själva information genom samtal med försöksledare, veterinärer och genom att läsa facklitteratur. Det framkom vidare att det var svårt för lekmännen att förstå fackspråket. Vidare önskades mer information om alternativa metoder och om djursmärtförmåelser.

Slutligen ställdes frågan om ledamöternas syn på behovet av förändringar av de gällande bestämmelserna om den etiska prövningen. Tio forskare och försöksdjurstekniker tyckte att man skulle återgå till anmälningsplikt för vissa försök, t.ex. utfordringsförsök och försök där djuren avlivas direkt. Många lekmän tyckte att ändringen av § 2 djurskyddslagen var omöjlig att uppfylla, eftersom djur kan lida även om försök är godkända och ansåg att denna paragraf skulle ändras igen. Lekmännen krävde uppföljning av försöken, möjlighet att överklaga nämndens beslut, mer etisk diskussion, enhetliga arbetsrutiner, avslag av försök där alternativ fanns samt avslag av försök som inte hade någon allmännytta. Forskare tyckte att dissektionsförsök på gymnasienivå borde tillåtas, att försök godkända av forskningsråd inte skulle prövas, att enklare regler för pilotförsök skulle införas och att § 49 djurskyddsförordningen skulle förtydligas eftersom denna ledde till många diskussioner. Ett annat förslag var att införa s.k. kompetent persons som skulle bedöma ansökan som etiskt godtagbar eller tveksam och att nämnden endast skulle ta ställning till de tveksamma ansökningarna.

Intervjuundersökning

Utöver den ovan redovisade enkätundersökningen gjordes för CFN:s räkning även en intervjuundersökning för att få information om forskares och djurskyddsrepresentanters syn på djurförsök och den etiska prövningen. Intervjuer genomfördes med femton forskare, tre djur-

skyddsrepresentanter, en före detta djurskyddsrepresentant och en försöksdjursveterinär. Vidare genomfördes ytterligare en undersökning genom telefonenkäter för att belysa kognitiva aspekter på åsiktsskillnader, hur olika parter ser på varandra och deras möjligheter att kommunicera. Telefonenkäterna gjordes med tio forskare och tio djurskyddsrepresentanter.

Resultatet av intervjuerna och telefonenkäterna visade att såväl forskare som djurskyddsrepresentanter ansåg att de djurförsöksetiska nämnderna hade ökat den etiska medvetenheten bland forskare och lett till en bättre situation för djuren. Vidare ansågs nämnden av alla parter fylla en positiv funktion, bl.a. genom den självsanerande effekt som nämnden bedömdes ha på djuranvändningen. De olika parterna verkade ha liknande uppfattningar om djurens situation, men skilde sig åt i hur de vägrade nyttan med djurförsök mot djurens lidande. Forskarna ansåg att det för närvarande inte gick att göra mer för att byta ut djurförsök mot alternativa metoder. Båda parter såg sitt eget ställningstagande som styrt av objektiva, externa faktorer, medan motpartens ställningstagande bedömdes färgat av subjektiva, interna faktorer. Såväl forskare som djurskyddsrepresentanter visade dock god förmåga att se på sig själva utifrån den andra gruppens synvinkel. Vidare pekade utredarna på att såväl djurforskare som djurskyddsrepresentanter kunde uppleva dilemma i sina ställningstaganden och en ytterligare kartläggning av sådana dilemman ansågs kunna öppna möjligheter till utveckling av etiska riktlinjer som är förankrade bland såväl djurforskare som djurskyddsrepresentanter.

Ytterligare slutsatser från intervjuerna och telefonenkäterna var att svaren indikerade att djurskyddsrepresentanterna var något mindre positiva än forskarna till nämndernas verksamhet, att nämnden även fungerade som ett moraliskt stöd för forskarna och att djurskyddsföreningarna önskade mer kontroll av besluten. Utredarna anförde att de som verkade ha mest fördelar av nämndernas existens var forskarna. De hindrades nämligen inte särskilt mycket i sitt arbete, samtidigt som de kände att deras forskning var kontrollerad och godkänd av samhället, inkl. djurskyddsföreningarna. Utredarna undrade om det, när det gällde djurskyddsrepresentanterna, inte fanns en viss konflikt för dem att sitta med i nämnden. Representanterna ville påverka så mycket som möjligt, men för att kunna påverka över huvud taget var de tvungna att anpassa sig och kanske även godkänna försök som de egentligen inte skulle vilja se genomförda. Telefonenkäterna visade att djurskyddsrepresentanterna ville att antalet djurförsök skulle minska kraftigt och att detta borde stå i konflikt med det förhållandet att djurskyddsrepresentanterna i nämnderna sällan röstade emot godkännande av försök. Men även djurskyddsföreningarna ansågs ha fått ut något positivt av att sitta

med i nämnden, eftersom de hade inflytande över verksamheten och även fick en insyn i vad forskarna höll på med.

10.3 Gällande bestämmelser om användningen av djurförsök

Bestämmelser om användningen av djur för vetenskapligt ändamål finns dels i djurskyddslagen (1988:534), dels i djurskyddsförordningen (1988:539), dels i föreskrifter meddelade av SJV och CFN. Djurskyddslagens utgångspunkt är att djur skall behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom (2 § 1 stycket djurskyddslagen). När det gäller försöksdjur skall dessa inte anses vara utsatta för onödigt lidande eller sjukdom om användningen har godkänts av en djurförsöksetisk nämnd (2 stycket nämnda lagrum). Djurskyddslagen innehåller ytterligare generella regler om hur försöksdjur och andra djur skall skötas.

I regelverket om användningen av djurförsök har nyligen införts flera och betydande ändringar. Regeringen föreslog i prop. 1997/98:28 ändringar i djurskyddslagen som bedömdes vara nödvändiga för att EG:s direktiv på djurskyddsområdet skulle helt införlivas i den svenska lagstiftningen. De föreslagna ändringarna innebar bl.a. att djurskyddslagens tillämpningsområde vidgades till att omfatta även vilda försöksdjur som inte hålls i fångenskap. Vidare skulle bestämmelsen om att djur skall hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt även gälla för försöksdjur. Även i andra avseenden föreslogs skärpta krav på användningen av försöksdjur. Bl.a. föreslogs att sådan användning inte bara skulle kräva en tillstyrkan utan ett godkännande av en djurförsöksetisk nämnd. Ändringarna i djurskyddslagen trädde i kraft den 1 mars 1998 (prop. 1997/98:28, bet. 1997/98:JoU12, rskr. 1997/98:142). Även vissa ändringar i djurskyddsförordningen rörande försöksdjur trädde i kraft den 1 mars 1998. Bl.a. äger numera SJV i samråd med CFN meddela föreskrifter om villkor för eller förbud mot uppfödning, förvaring, tillhandahållande eller användning av djur för vetenskapliga eller liknande ändamål (40 a § djurskyddsförordningen). Syftet med bestämmelsen är att kunna styra hanteringen av försöksdjur och därmed tillförsäkra dem en bra miljö. Det angavs vidare att det i vissa fall kunde vara motiverat att i föreskrifter meddela förbud t.ex. mot användning av vissa utrotningshotade djurslag eller mot en viss metod.

För att genomföra EG:s direktiv 86/609/EEG meddelade vidare SJV föreskrifter om uppfödning, förvaring, tillhandahållande och användning m.m. av försöksdjur (SJVFS 1988:20) som gäller sedan den 1 mars 1998. Ändringarna i djurskyddslagen och djurskyddsförordningen har också föranlett ändringar i CFN:s kungörelse (LSFS 1988:45) med föreskrifter och allmänna råd om den etiska prövningen av användningen av djur för vetenskapliga ändamål m.m. Ändringarna i föreskrifterna skall träda i kraft den 1 juli 1998.

10.3.1 Generella tillstånd som Jordbruksverket meddelar

Den som har för avsikt att använda djur för vetenskaplig forskning eller undervisning, sjukdomsdiagnos, framställning av läkemedel eller andra kemiska produkter eller för andra jämförliga ändamål måste först erhålla tillstånd för sådan djurförsöksverksamhet. Sådana generella tillstånd att bedriva djurförsöksverksamhet lämnas av SJV (19 a § djurskyddslagen). Dess tillståndsprövning innebär ingen etisk prövning av den planerade djurförsöksverksamheten, utan man bedömer om verksamheten är seriös och om den kan antas bedrivas på ett ansvarsfullt och kompetent sätt. Vidare tar man ställning till om de anläggningar i vilken verksamheten skall bedrivas är lämpliga från djurskyddssynpunkt.

Som försöksdjur får endast sådana djur som fötts upp för ändamålet, s.k. destinationsuppfödda djur, användas (19 § djurskyddslagen). Sådan uppfödning av försöksdjur skall också godkännas av SJV. Genom tillståndsprövningen skall tillförsäkras dels att uppfödningen uppfyller vissa krav på bl.a. vård och förvaring, dels att uppfödningen anpassas efter behovet av försöksdjur. SJV kan meddela undantag från kravet på destinationsuppfödning och har också gjort så beträffande flera djurslag. Undantagen gäller bl.a. sådana djur som endast i liten omfattning används som försöksdjur och vilda djur.

Före den 1 mars 1998 gällde att tillstånden från SJV endast behövdes för djurförsöksverksamhet och uppfödning av försöksdjur om djuren skulle utsättas för lidande. De nuvarande reglerna innebär således en skärpning härvidlag. Numera fordrar dessutom förvaring och tillhandahållande av försöksdjur tillstånd av SJV (19 a § djurskyddslagen).

Utöver ovan nämnda tillstånd krävs även att en av SJV godkänd föreståndare ansvarar för verksamheten. Sedan den 1 mars 1998 gäller dessutom att det skall finnas en av SJV godkänd veterinär som skall ge råd och anvisningar om hur verksamheten skall bedrivas och som skall

hjälpa till vid behandlingen av försöksdjuren. Den ansvarige föreståndaren och veterinären skall se till att verksamheten utförs i enlighet med lagens bestämmelser och de föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen (20 § djurskyddslagen). Härigenom vill man tvinga den ansvarige föreståndaren och veterinären att, var och en utifrån sin kompetens och sitt ansvarsområde, bevaka djurskyddet i alla situationer. De kan göras ansvariga för avvikelser från bestämmelserna på området. Detta innebär emellertid inte att övrig personal fritas från ansvar. Var och en som bryter mot djurskyddslagen i sitt arbete kan ställas till ansvar för detta. (Prop. 1997/98:28 s. 15.)

10.3.2 Krav på godkännande från etisk synpunkt

När det gäller ett enskilt djurförsök skall detta sedan den 1 mars 1998 godkännas från etisk synpunkt av en djurförsöksetisk nämnd innan användningen påbörjas (21 § djurskyddslagen). Dessförinnan hade de djurförsöksetiska nämnderna som tidigare nämnts endast en rådgivande funktion. I prop. 1997/98:28 konstaterades att nämndernas rådgivande beslut innebar att en forskare i princip var oförhindrad att genomföra sitt försök med djur även i de fall djuranvändningen hade avstyrkts av en djurförsöksetisk nämnd. Några sanktioner kunde inte vidtas mot forskaren i den situationen. Däremot kunde ett eventuellt lidande hos djuren, mot bakgrund av en avstyrkt ansökan inte anses som ett nödvändigt och därför godtagbart lidande. Detta innebar att den forskare som genomförde ett försök, trots att detta hade avstyrkts, riskerade att bryta mot djurskyddslagen. Med hänsyn till detta ansågs de djurförsöksetiska nämndernas rådgivande beslut ändå ha en tvingande verkan. Detsamma gällde vid djurskyddstillsynen av försöksdjuren, där inspektörerna endast kunde ifrågasätta åtgärder som avvek från en tillstyrkt ansökan eller som föll utanför försöket. Nämndernas beslut ansågs därför vara rådgivande men tvingande. Beslutens legala status bedömdes oklar och man fann att det rådde viss osäkerhet om deras faktiska verkan. För att undanröja denna osäkerhet föreslogs att nämndernas prövning i fortsättningen skulle resultera i ett uttryckligt godkännande eller avslag. Detta skulle tydliggöra för alla berörda vilken status beslutet har och ett avslag skulle automatiskt leda till att försöksdjuranvändningen var förbjuden. Som ytterligare skäl angav regeringen bl.a. att det kunde ifrågasättas om en tillstyrkan av en djurförsöksetisk nämnd var tillräcklig för att EG:s regler på området skulle anses till fullo genomförda. Enligt direktiv 86/609/EEG skall medlemsländerna nämligen vidta lämpliga rättsliga eller administrativa åtgärder om de inte anser att försöket är av tillräcklig vikt för att tillgo-

dose de grundläggande behoven hos människor eller djur. Detta innebar enligt regeringen att en medlemsstat måste kunna förbjuda ett enskilt försök och denna möjligheten skulle odiskutabelt komma att finnas om det i fortsättningen ställdes krav på att ett försök skall vara godkänt för att vara tillåtet. Någon förändring av rutinerna vid själva prövningen eller av prövningen i sig var inte avsedd. Med hänsyn till nämndernas mycket speciella breda sammansättning och till möjligheterna att modifiera ansökan eller ansöka på nytt ansåg man att en godtagbar ordning borde vara att nämndernas beslut inte skulle kunna överklagas.

Jordbruksutskottet behandlade propositionen i betänkandet 1997/98:JoU12. Utskottet ansåg, i likhet med regeringen, att de djurförsöksetiska nämndernas beslut hade en oklar legal status och att detta skapade osäkerhet om deras faktiska verkan, vilket inte kunde anses tillfredsställande. Utskottet anmärkte att representanter för Jordbruksdepartementet i samband med en utfrågning hade understrukt att Europeiska kommissionen, efter det att en lagrådsremiss i ärendet hade upprättats, hade avgett ett s.k. motiverat yttrande som innebar att Sverige måste införa ett system som gör det möjligt att med bindande verkan förbjuda enskilda djurförsök. Utskottet konstaterade att såvitt det kunde bedömas var någon förändring av rutinerna vid själva prövningen eller av prövningen i sig inte avsedd. Enligt utskottets mening fanns det i det sammanhanget all anledning att understryka värdet av den dialog som nu uppenbarligen fördes mellan de brett sammansatta djurförsöksetiska nämnderna och vederbörande forskare och som i det allt övervägande antalet fall resulterade i en samsyn på hur försöken borde utföras. Utskottet utgick från att detta arbetssätt kunde bibehållas även om nämnderna fick möjlighet att meddela bindande beslut. Utskottet tillstyrkte regeringens förslag i detta avseende.

När det gällde möjligheterna att överklaga nämndernas beslut fann utskottet att det borde uppmärksammas att ett avslag på ett avgörande sätt kunde påverka forskarens verksamhet. Det skulle kunna förekomma att en forskare i skilda avseenden inte hade samma uppfattning som nämnden. Vid ett avslag från nämnden kunde det uppfattas som meningslöst för den enskilde forskaren att dels söka tillstånd till verksamheten, dels påbörja denna eftersom han då riskerade att bryta mot djurskyddslagen. I likhet med Lagrådet ansåg därför utskottet att en djurförsöksetisk nämnds beslut skulle kunna överklagas. Man anförde vidare att övervägande skäl talade för att sådana överklaganden skulle behandlas av allmän förvaltningsdomstol. Utskottet avstyrkte därmed regeringens förslag såvitt det avsåg att de djurförsöksetiska nämndernas beslut inte skulle gå att överklaga.

Sedan den 1 mars 1988 är således de djurförsöksetiska nämndernas beslut inte längre rådgivande, utan bindande och det har även införts en möjlighet för sökanden att överklaga ett beslut som går honom emot till allmän förvaltningsdomstol.

Det är fortfarande ändamålet med användningen av djuret som är avgörande för om prövning krävs eller inte. Är ändamålet att använda djuren för vetenskaplig forskning eller undervisning, sjukdomsdiagnos, framställning av läkemedel eller andra kemiska produkter eller för andra jämförbara ändamål måste försöket således godkännas från etisk synpunkt. Detta innebär att även mycket enkla försök omfattas av ansökningsplikten. För att inte onödigtvis tynga nämnderna med sådana ärenden har vissa undantag gjorts från kravet på godkännande. Sådana undantag har gjorts dels för utfordringsförsök som sker vid sedvanligt hållande av husdjur och som inte är förenade med lidande för djuren, dels traditionell ringmärkning av fåglar (3 § LSFS 1988:45).

10.3.3 Krav på utbildning

I samband med de senaste ändringarna i djurskyddslagen infördes i lagens 20 § att den som driver djurförsöksverksamhet skall ha en för verksamheten tillräckligt stor personal, som har den utbildning och kompetens som behövs för verksamheten. Krav på viss utbildning hos den som använder försöksdjur, deltar i sådan användning eller vårdar djuren är dock ingen nyhet. CFN har sedan länge meddelat särskilda föreskrifter och allmänna råd härom (SJVFS 1992:11). Enligt dessa föreskrifter skall den som anställs eller i annat fall anlitas för att utföra arbete med försöksdjur ha genomgått utbildning senast två år efter det att arbetet påbörjades (2 § SJVFS 1992:11). I föreskrifterna anges att en strävan ändå bör vara att alla de som arbetar med försöksdjur skall ha genomgått utbildning redan när anställningen eller arbetet påbörjas. Utbildningen skall omfatta moment om lagstiftning och myndighetsutövning, försöksdjursbiologi, försöksdjurshållning, djurexperimentell metodik och alternativa metoder till djurförsök samt etik (3 § SJVFS 1992:11).

10.4 Bestämmelser om den etiska prövningen

10.4.1 De djurförsöksetiska nämndernas organisation och handläggning av ärenden

Bestämmelser om organisationen

CFN bestämmer antalet djurförsöksetiska nämnder. Dessa skall dock vara minst sex stycken och finnas fördelade över landet på de platser som CFN bestämmer (42 § djurskyddsförordningen). För närvarande finns det sju nämnder, nämligen Stockholm Norra, Stockholm Södra, Uppsala, Göteborg, Linköping, Malmö/Lund och Umeå. I varje nämnd skall det ingå en ordförande och en vice ordförande samt lekmän, forskare och representanter för personal som har hand om försöksdjur. Ordföranden och vice ordförande skall vara opartiska och företrädesvis vara lagfarna och ha erfarenhet av dömande verksamhet. Av ledamöterna skall hälften vara lekmän och av dessa skall representanter för djurskyddsorganisationer ingå till ett antal som understiger hälften (43 §). Antalet ledamöter bestäms av CFN men antalet får inte överstiga 14 personer. Ledamöterna utses för högst tre år i sänder (44 §). CFN inhämtar förslag från bl.a. universitet, läkemedelsindustrin, kommuner och djurskyddsorganisationer på personer som kan komma i fråga att förordnas som ledamöter av CFN.

För att vara beslutsför skall nämnden bestå av ordföranden och sex ledamöter i övrigt. Av dessa övriga ledamöter skall hälften vara lekmän. Fler får dock inte delta i beslutet än att hälften är lekmän. (45 § djurskyddsförordningen och 14 § LSFS 1988:45.)

Nämnderna prövar ansökningar om planerade djurförsök från de områden som har fördelats på resp. nämnd. Det finns dock två undantag från denna regel. Dels skall Umeås djurförsöksetiska nämnd pröva alla ansökningar som avser planerade djurförsök vid myndighet tillhörande Forsvarsdepartementets ansvarsområde, dels skall Uppsalas djurförsöksetiska nämnd pröva alla ansökningar som avser kliniska veterinärmedicinska försök (4 § LSFS 1988:45).

Bestämmelser om handläggningen av ärenden

En ansökan om godkännande från etisk synpunkt av ett djurförsök skall göras av den som är ansvarig för det planerade djurförsöket (försöksledare) och på en för ändamålet av CFN fastställd blankett (7 § LSFS 1988:45).

En nämnd kan uppdra åt en eller flera ledamöter att bereda ärenden (46 § djurskyddsförordningen). Beredningen bör som huvudregel överlämnas till en mindre grupp ledamöter i nämnden. Vid sammansättningen av gruppen bör eftersträvas att lekmän och forskare/försöksdjurspersonal blir till lika delar företrädare. Beredningen av ansökningarna skall utmyнна i ett skriftligt förslag till nämndens ställningstagande eller leda till muntlig handläggning vid nämndens sammanträde. Om beredningsgruppen avser att särskilda råd behövs för att det planerade djurförsöket skall kunna godtas från etisk synpunkt, bör detta framgå av förslaget (9 § LSFS 1988:45). Om det behövs för utredningen av ärendet, skall en försöksledare kallas till beredningen för att lämna muntliga uppgifter. Om det erfordras särskild sakkunskap vid beredningen kan även annan person höras skriftligen eller muntligen (10 §). Nämnden kan även till sitt sammanträde kalla en försöksledare eller annan person för att inhämta upplysningar i ärendet (12 §). Det ankommer på nämnden att från fall till fall avgöra när försöksledare och annan persons närvaro är påkallad för ärendets avgörande. Detta kan t.ex. ske i sådana fall där det finns anledning anta att handläggningen av ärendet kan komma att utmyнна i ett avslagsbeslut och i sådana fall där det bedöms att ytterligare information behöver inhämtas.

En djurförsöksetisk nämnd skall sammanträda så ofta det behövs och minst fyra gånger årligen. Det är ordföranden i nämnden som skall se till att nämnden sammanträder så ofta som det behövs för ärendenas avgörande. Om ett ärende om etisk prövning av särskilda skäl bedöms vara så brådskande att en djurförsöksetisk nämnd inte hinner sammanträda för att pröva det, har det införts en möjlighet att avgöra ärendet genom meddelande mellan ordförande och nämndens övriga ledamöter, s.k. per capsulam-beslut (11 §). Det anges dock att denna möjlighet bör användas restriktivt.

Berörd länsstyrelse och miljö- och hälsoskyddsnämnd skall under rättas om tid och plats för sammanträden med en djurförsöksetisk nämnd. Representanter för dessa samt ansvarig föreståndare för ett djurförsök har rätt att närvara vid sammanträdena och att yttra sig vid dessa (13 §).

Beslut som gäller djurförsök där djur kommer eller löper risken att tillfogas svår smärta som blir långvarig eller djurförsök som är av principiell betydelse från etisk synpunkt skall nämnderna anmäla till CFN (16 §).

Utöver bestämmelserna i djurskyddslagen, djurskyddsförordningen och meddelade föreskrifter äger även bestämmelserna i förvaltningslagen (1986:223), sekretesslagen (1980:100) och sekretessförordningen

(1980:657) tillämpning på handläggningen av ärenden i de djurförsöksetiska nämnderna.

10.4.2 De djurförsöksetiska nämndernas uppdrag

Den etiska prövningen gäller endast djur i någon av djurklasserna däggdjur, fåglar, kräldjur, groddjur, fiskar och rundmunnar. Ytterligare en förutsättning är att djuren skall vara levande. Det innebär att sådana vetenskapliga försök där organ eller organdelar från redan döda djur används, t.ex. slaktavfall, inte omfattas av prövningsplikten. Forskning som förutsätter att djur avlivas enbart för att forskaren skall få tillgång till organen omfattas dock av prövningsplikten (2 § LSFS 1988:45).

Sedan den 1 mars 1998 stadgas i 19 § djurskyddslagen att djur får användas för vetenskapliga ändamål endast under förutsättning:

- att det syfte som avses med verksamheten inte kan uppnås med någon annan tillfredsställande metod utan användning av djur,
- att verksamheten utformas så att djuren inte utsätts för större lidande än vad som är absolut nödvändigt, och
- att det vid verksamheten inte används andra djur än sådana som fötts upp för ändamålet.

I prop. 1997/98:28 (s. 11—12) anfördes att dessa bestämmelser utgör de grundläggande förutsättningarna för varje verksamhet som innebär användning av försöksdjur. Med hänsyn till bestämmelsernas stora betydelse fann man att de skulle föras in i djurskyddslagen.

Vid prövningen av ett ärende skall de djurförsöksetiska nämnderna vidare ta hänsyn till å ena sidan försökets betydelse och å andra sidan lidandet för djuret. Nämnderna skall avslå en ansökan att få använda djur för vetenskapliga ändamål om användningen inte kan anses angelägen från allmän synpunkt. Nämnderna skall också avslå en ansökan om sådan användning av djur om det är möjligt att få likvärdig kunskap genom andra metoder (49 § djurskyddsförordningen).

CFN har meddelat föreskrifter om den djurförsöksetiska prövningen. Av dessa framgår att en djurförsöksetisk nämnd skall tillse att ärenden om etisk prövning blir tillräckligt utredda och allsidigt granskade från djurskyddssynpunkt. Detta innebär att nämnderna har ansvar för att djurskyddsaspekterna i ett ärende blir tillfredsställande utredda. Om de uppgifter om djurskyddsaspekterna som finns i ansökan eller andra handlingar som sökanden åberopar inte är tillräckliga, bör nämnderna ombesörja att ärendet kompletteras härvidlag. I första hand skall en begäran om komplettering riktas till sökanden. Nämnderna har inga

tvångsmedel till hands, men om sökande inte efterkommer en begäran om komplettering har nämnderna alltid rätt att besluta om att avslå ansökan i fråga (8 § LSFS 1988:45).

I 8 § anges vidare att nämnderna vid behandlingen av en ansökan särskilt bör diskutera bl.a.:

- syftet med djurförsöket,
- om syftet med försöket kan uppnås med någon annan tillfredsställande metod utan användning av djur, med annan metod eller med djur av annat slag,
- om försöket utformas så att djuren inte utsätts för större lidande än som är absolut nödvändigt och om bedövning eller smärtstillande eller lugnande medel fordras, och
- om försöket är ett onödigt upprepande av tidigare gjorda försök.

I de allmänna råden till 8 § LSFS 1988:45 anges att nämnderna inte behöver vara särskilt aktiva för att få fram uppgifter och utredning kring försökets betydelse från vetenskaplig eller annan allmän synpunkt. Den utredningsplikten anses av naturliga skäl ligga på sökanden. Om utredningsmaterialet vid nämndernas prövning är ofullständigt nämns att ansökan bör avslås. Man konstaterar därvid att sökanden alltid kan återkomma med en ny ansökan och har då möjlighet att få en annan bedömning av sitt försök, om bättre utredning i det aktuella hänseendet kan företes. Vid prövningen anges vidare att nämnderna också särskilt bör beakta de nationella och internationella dokumentationskrav om toxikologiska och andra tester som föreligger i fråga om läkemedel, livsmedelstillsats, bekämpningsmedel eller liknande.

Till stöd för handläggningen av vissa ärenden vid den etiska prövningen av användningen av försöksdjur har CFN hittills meddelat sju allmänna råd. Det tre första allmänna råden kom år 1990 och rörde produktion av monoklonala antikroppar, immunisering av försöksdjur och rutinmässig immunisering av kanin. Påföljande år meddelades råd nr 4, som avsåg frågor om vård och förvaring i samband med djurförsök. Allmänna råd nr 5 från år 1992 rör användning av toxicitetstester som syftar till att fastställa akut letal dos m.m. År 1996 meddelades allmänna råd nr 6 om djurförsök med experimentell eller spontan ledsjukdom hos smågnagare. Det senaste allmänna rådet är från år 1997 och gäller vävnadsprovtagning vid framtagning av genetiskt modifierade möss och råttor.

Konsekvenser av att ett djurförsök godkänts av en djurförsöksetisk nämnd ur djurskyddssynpunkt

Enligt 2 § 1 stycket djurskyddslagen skall djur behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom. Som tidigare nämnts är detta den grundläggande principen för djurskyddet. Eftersom det t.ex. vid diagnostik och terapi av sjuka djur och vid användning av försöksdjur ibland inte går att undvika att djur åsamkas ett visst lidande anges i lagrummet att djur skall skyddas mot onödigt lidande.

Efter att miljö- och hälsoskyddsnämnden i ett par fall hade meddelat föreläggande om förbud mot vissa försök som hade godkänts vid den etiska prövningen infördes år 1990 det andra stycket i 2 § djurskyddslagen. I och med detta stadgas att försöksdjur inte skall anses vara utsatta för onödigt lidande eller sjukdom när de används i djurförsök om detta har godkänts av en djurförsöksetisk nämnd. Eftersom nämndernas uppgift är att göra en ingående och allsidig bedömning av nödvändigheten av ett djurförsök och de etiska problemen kring försöket, ansågs denna etiska prövning tillgodose bl.a. kravet på att djur inte onödigtvis skulle utsättas för lidande eller sjukdom. I förarbetena till lagändringen angavs att avsikten med de gällande bestämmelserna givetvis var att den bedömning av angelägenheten av forskningen som görs av de djurförsöksetiska nämnderna skulle vara bindande för tillsynsmyndigheterna. I annat fall ansåg man att den etiska prövningen skulle förlora en del av sitt värde. Vidare anfördes att miljö- och hälsoskyddsnämnderna inte heller hade sådan särskild kompetens som borde krävas för att pröva om ett försök borde få utföras eller inte. Miljö- och hälsoskyddsnämnden hade i stället en viktig uppgift att se till att försöket utfördes i enlighet med den tillstyrkta ansökningsen och att djurens vård och förvaring i samband med försöksverksamheten var tillfredsställande från djurskyddssynpunkt. Det ansågs därför angeläget att förtydliga innebörden av lagen på sätt som gjordes. (Prop. 1989/90:118 s. 10—11.)

10.4.3 Rådgivningspanel

I augusti 1996 inrättade CFN en s.k. rådgivningspanel. Den tillkom efter önskemål från de djurförsöksetiska nämnderna om att få tillgång till extern expertis i viktiga forskningsfrågor. Denna möjlighet var avsedd att utnyttjas när den egna nämnden saknade kompetens eller när kompletterande uppgifter inte kunde lämnas av försöksledare. Tanken var att de djurförsöksetiska nämnderna själva skulle bestämma när rådgivningspanelen skulle höras. Rent praktiskt ansågs det dock lämp-

ligt att nämnden uppdrog åt varje beredningsgrupps ordförande att från fall till fall avgöra när kompletterande uppgifter behövdes i ett ärende och rådgivningspanelen borde höras. Kontakten med rådgivningspanelen skulle därmed också ske genom beredningsgruppens ordförande eller genom dennes försorg. CFN avrådde från att enskilda ledamöter i en nämnd skulle kontakta rådgivningspanelen angående förfrågningar om forskningsfrågor.

Rådgivningspanelen har hittills bestått av sakkunniga med särskild kunskap i följande ämnesområden: transgena djur, biomedicinsk teknik, zoofysiologi och zoökologi, etologi, smärtlindring och anestesi, fysiologi och neurobiologi, immunologi, försöksdjursanvändning inom farmaceutisk forskning och utveckling, husdjursanestesi, experimentalkirurgi och vilda djur.

Den sålunda inrättade rådgivningspanelen är fortfarande att betrakta som en försöksverksamhet. Verksamheten utvärderades under hösten 1997 och det framkom därvid att rådgivningspanelens kompetens hade utnyttjats endast vid få tillfällen under år 1997. Verksamheten kommer dock att fortsätta och CFN kommer att senare ta upp verksamheten till förnyat övervägande.

11 Granskning av de djurförsöksetiska nämnderna

11.1 Arbetet i de djurförsöksetiska nämnderna

Utredningen har närmare granskat verksamheten i landets sju djurförsöksetiska nämnder under åren 1995-1997. Studien baseras i huvudsak på en genomgång av samtliga protokoll från nämnderna dessa år. Sammanställningen över nämndernas arbete finns i *bilaga 4*. Sammanställningen är utförd av Staffan Persson, NSMPD. Redovisningen för år 1996 är mer utförlig än redovisningen för de övriga två åren som ingår i granskningen.

Beredningen i nämnderna

Det är de djurförsöksetiska nämnderna som ansvarar för att ett ärende om etisk prövning blir tillräckligt utredda och allsidigt granskade ur djurskyddssynpunkt. Detta arbete utförs av ledamöterna i nämnderna, oftast i de s.k. beredningsgrupperna. Hur detta förberedande arbete praktiskt går till i de olika nämnderna varierar från nämnd till nämnd. I vissa nämnder innebär beredningsarbetet att beredningsgruppen sammanträffar med sökanden för att diskutera djurförsöket. I andra nämnder förekommer en sådan kontakt med sökanden sällan.

Om ledamöterna i beredningsgrupperna har förutsatt sig att tillsammans sammanträffa med sökandena, tar det ibland en hel dag i anspråk och det händer att flera möten behöver hållas av en och samma beredningsgrupp inför ett plenarsammanträde. Eftersom de flesta ledamöterna är yrkesverksamma, sätter detta gränser för den tid som de kan avsätta för beredningen av ärendena. Ett tecken på svårigheterna för beredningsgrupperna att hinna utreda ärendena i tillräcklig mån är bl.a. det förhållandet att den s.k. rådgivningspanelen, som inrättades efter

nämndernas påtalande om behov härav, knappt alls kommit att utnyttjas. Möjligheten i 10 § CFN:s kungörelse (LSFS 1988:45) att, om särskild sakkunskap vid beredningen erfordras, höra annan person skriftligen eller muntligen synes heller inte utnyttjas av nämnderna.

Arbetsbördan har inneburit att beredningsgrupperna i olika mån rationaliserar beredningsarbetet. Detta kan innebära dels att endast en av ledamöterna i beredningsgruppen kontaktar sökanden, ofta per telefon, dels att man underlåter att kontakta sökanden i de fall detta inte bedöms som nödvändigt för att kunna pröva ansökningen i fråga. I vissa fall är det säkert befogat av beredningsgrupperna att underlåta att kontakta sökanden. Men det kan inte uteslutas att det förekommer ärenden som behandlas på detta förenklade sätt, som egentligen är alltför komplicerade härför och där en kontakt mellan sökanden och samtliga kategorier av ledamöter skulle vara lämplig. Vidare kan beredningen av endast en ledamot innebära att det uppstår frågor från övriga nämndledamöter vid plenarsammanträdena, som inte kan besvaras. Detta kan få till följd att ärendet behöver bordläggas för kompletterande eller förtydligande uppgifter, vilket innebär en förse- ning av ärendets avgörande eller att ärendet beslutas på otillräckligt underlag.

Det förekommer förhållandevis sällan att sökanden närvar vid plenarsammanträdena för att lämna kompletterande uppgifter till sin ansökan. Denna möjlighet utnyttjas främst av Uppsalanämnden.

Sammanträden m.m.

I de största nämnderna, Malmö/Lund, Göteborg, Uppsala, Stockholm Södra och Stockholm Norra har man haft plenarsammanträden mellan 10—12 gånger per år. Detta innebär att nämnderna har hållit sammanträde en gång per månad med uppehåll under semesterperioden. I Linköping och Umeå har antalet plenarsammanträden varierat mellan 8—9 per år, med något undantag. Av nämnderna har Malmö/Lund och Linköping inte vid något tillfälle under den aktuella treårsperioden använt det förenklade beslutsförfarandet, dvs. möjligheten att meddela s.k. per capsulam-beslut. De nämnder som fattade beslut per capsulam gjorde detta mellan 1—4 gånger per år. Av det redovisade följer att nämnderna normalt bör ha haft en förhållandevis snabb handläggning av ärendena.

Av ett protokoll från Göteborgsnämnden avseende år 1996 framgår att flera ärenden fick bordläggas på grund av att nämnden inte var beslutsför. Skälet härtill var att två nämndledamöter hade anmält jäv och därför inte deltog vid behandlingen av ärendena.

Tillstyrkta resp. avstyrkta ansökningar

Under år 1995 fattade nämnderna beslut i 1 777 ärenden, varav avstyrktes 22 ansökningar. För år 1996 var motsvarande siffror 1 561 resp. 13 och för år 1997 var siffrorna 1 542 resp. 15.

Under år 1996 avstyrktes alltså 13 ansökningar. Två av dessa avstyrkta ansökningar handlades av Göteborgsnämnden. Några egentliga skäl för besluten att avstyrka går inte att utläsa av protokollen. Nämnden i Stockholm Södra avstyrkte djurförsöken i sju ärenden. Av vad som kan utläsas ur protokollen har skälen för att avstyrka ärendena huvudsakligen varit av formell karaktär. Det har i ett fall angetts att ansökan var för ofullständig, i ett annat att försöksledaren skulle föreläggas att inkomma med en ny ansökan. Vidare har det i ett ärende anmärkts att ytterligare utredning krävdes beträffande försöksledarens kompetens och att den ansvarige föreståndaren inte hade skrivit under ansökningen. Ett ärende avstyrktes på grund av att det var oklart var försöket skulle komma att genomföras. Uppsalanämnden avstyrkte tre ansökningar. I ett fall avstyrktes ansökningen på grund av att beskrivningen av försöket var otillräckligt. I de två andra avstyrkta ärendena visade skälen för avstyrkan att denna var av ett resultat av den avvägning som gjordes vid den etiska prövningen. I det ena fallet angavs nämligen att ett s.k. LAL-test för kontroll av endotoxin skulle användas innan försök genomfördes på djur. Här föreslog således nämnden att en alternativ metod till djurförsök skulle användas som komplement till det planerade försöket. I det andra fallet avstyrktes ärendet på grund av att det egentliga syftet med försöket var att få fram ett läkemedel mot fetma, vilket syfte inte ansågs etiskt försvarbart. Slutligen avstyrktes under år 1996 ett ärende av Umeå-nämnden. Skälet för avstyrkan var av formell karaktär, enär det anmärktes att sökanden saknade erforderliga tillstånd från SJV.

Modifierade ansökningar

De allra flesta ansökningarna tillstyrktes alltså av de djurförsöksetiska nämnderna under åren 1995—1996, vilket inte avvek från förhållandena tidigare år. Det förekom emellertid förhållandevis ofta att nämnderna vid en tillstyrkan modifierade ansökan, dvs. lämnade en rekommendation eller ett råd till sökanden. Sammanställningen omfattar endast sådana modifieringar som gjorts vid plenarsammanträdena. Modifieringar som kan ha gjorts av sökanden i samband med nämndernas beredning av ärendena ingår således inte i redovisningen. Innehållet i modifieringarna är av varierande slag. Det kan gälla för-

hållandena vid förvaringen av djuren, försökens genomförande och bedövnings- och avlivningsmetoder. En del av modifieringarna består av anmärkningar och villkor av mer formell karaktär. Generellt kan sägas att det inte finns någon tydlig nomenklatur för nämndernas beslutsformulering. Vid genomgången av nämndernas beslut har det därför i vissa fall varit svårt att avgöra om en modifiering var att anse som ett råd eller utgjorde ett villkor för beslutet.

Nämnderna lämnade s.k. modifieringar i omkring 10 procent av det totala antalet tillstyrkta ärenden. I vilken utsträckning nämnderna modifierade ansökningarna varierade kraftigt mellan de olika nämnderna, nämligen mellan 2—25 procent. I detta sammanhang utmärker sig nämnden i Stockholm norra som under åren 1995—1997 lämnade modifieringar i 4 procent, 5 procent resp. 2 procent av de tillstyrkta ärendena.

Reservationer

Det förekommer i en inte ringa utsträckning att enskilda ledamöter reserverar sig mot nämndernas majoritetsbeslut att tillstyrka en ansökan. Reservationer förekom i omkring en femtedel av de tillstyrkta ärendena. Antalet reservationer varierar kraftigt mellan de olika nämnderna. I Göteborgsnämnden och Uppsalanämnden förekom det t.ex. under samtliga åren 1995—1997 reservationer i ca 25 procent av ärendena hos resp. nämnd. I nämnden i Stockholm Södra var däremot andelen reservationer under treårsperioden 5—8 procent.

Det var ett mindre antal ledamöter som stod för ett stort antal reservationer. Dessa var antingen djurskyddsrepresentanter eller politiker. De fyra ledamöter som reserverade sig flest gånger under år 1996, tre djurskyddsrepresentanter och en politiker, reserverade sig i genomsnitt runt fyra ärenden per sammanträde. I enstaka fall förekom det att försöksdjurspersonal reserverar sig mot ett beslut. Vid ett tillfälle under åren 1995—1997 reserverade sig en ordförande och en forskare mot ett beslut att tillstyrka ett ärende.

När det gäller skälen för reservationerna dominerades dessa av sådana som innebar att reservanten ifrågasatte syftet med försöket eller ansåg att försöket innebar ett för stort lidande för djuren. Övriga skäl kunde gälla hållandet av djuren, formalia, att försöket inte var av allmänt intresse eller att det fanns alternativa metoder. Vidare skäl som angavs var att ansökningarna var oklara och när det gällde försök i utbildningssyfte, att dessa stred mot Europarådskonventionen. I några fall grundades reservationen på att CFN:s allmänna råd inte hade följts.

I en mer begränsad omfattning förekom det att de enskilda ledamöterna lämnade särskilda yttranden till ett tillstyrkt ärende.

Av redogörelsen ovan framgår att det förekom en stor mängd reservationer mot nämndernas beslut att tillstyrka ansökningar. Andelen reservationer översteg emellertid inte i någon nämnd en fjärdedel av antalet tillstyrkta ärenden. Detta innebär att i en klar majoritet av ärendena tillstyrktes dessa av nämnderna i sin helhet, dvs. såväl av forskarna som lekmännen.

Tillsynsmyndigheternas närvaro

Vid 46 sammanträden av totalt 75 som ägde rum under år 1995 var någon person från tillsynsmyndigheterna närvarande. Motsvarande siffror för år 1996 var 41 resp. 72 och för år 1997 var siffrorna 35 resp. 70. Eftersom det vid ett sammanträde ofta förekommer att ärenden behandlas från olika kommuner, visar den siffra som redovisats inte den fullständiga bilden av tillsynsmyndigheterna närvaro vid nämndsammanträdena. Granskningen ger emellertid vid handen att tillsynsmyndigheternas närvaro vid nämndernas sammanträden var förhållandevis låg.

Anmälda ärenden enligt § 16

Enligt 16 § i föreskrifterna om den etiska prövningen skall en nämnd anmäla ärenden som innebär ett stort och långvarigt lidande för djuren eller som är av principiellt intresse. Under år 1996 gjordes tre sådana anmälningar. Ett av ärendena gällde immunisering i tassarna på djur. Ett annat avsåg 1,5 cm kapning av svansen på tre veckor gamla möss. Vävnadsproven skulle användas för analys av de transgena mössen. I det tredje ärendet uppgavs att djurförsöket innebar att djuren kunde komma att tillfogas svår smärta som kunde bli långvarig. Enligt CFN har anmälningar av s.k. § 16-ärenden minskat de senaste åren.

12 Centrala försöksdjursnämnden

12.1 Bakgrund

12.1.1 1972 års försöksdjursutredning

År 1972 tillsattes en utredning som skulle utreda den framtida försörjningen med försöksdjur för vetenskapliga ändamål m.m. Utredningen kallade sig 1972 års försöksdjursutredning och lämnade betänkandet *Framtida försörjning med försöksdjur m.m. (Ds I 1975:4)*. Utredningen konstaterade att flera olika statsdepartement var huvudmän för de statliga myndigheter som handlade försöksdjursärenden. En sådan uppdelning ansågs inte vara ändamålsenlig, eftersom en överblick över hela verksamhetsområdet var svår att åstadkomma och lättare skulle kunna vinnas i en mer sammanhållen organisation. Utredningen fann att det förelåg ett utbrett behov av rådgivning, utredningsarbete och djurhälsokontroll på såväl producent- som avnämnehåll. Ett sammanhållet organ dit intresserade kunde vända sig bedömdes av utredningen erforderligt. Man föreslog därför inrättandet av ett centralt statligt organ för försöksdjursfrågor, ett Statens försöksdjursinstitut. I ledningen för försöksdjursinstitutet föreslog man en styrelse representativt sammansatt av företrädare för producenter, avnämare, för av försöksdjurshanteringen berörda myndigheter samt för de ideella djurskydds- rörelserna. Institutets verksamhet föreslogs vidare uppdelad på en centralenhet, en med universitetsregionerna sammanfallande regionalrepresentation samt en produktionsenhet, vari skulle ingå vissa befintliga statliga anläggningar för produktion av försöksdjur. Huvuduppgiften för försöksdjursinstitutet skulle vara marknadsbevakning inkl. prognoser, förmedling av försöksdjur, information och rådgivning, kvalitetsklassificering av djur, handläggning av ekonomiskt stöd till försöksdjursproducenter samt viss internationell samverkan och representation. (s. 59 ff.)

12.1.2 Inrättandet av CFN

Det konstaterades i prop. 1978/79:13 om ändringar i 1944 års djurskyddslag att de resurser som staten då ställde till förfogande på försöksdjursverksamhetens område centralt var uppdelade på SVA och Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). Dessa myndigheter hade vardera en försöksdjurskonsulent och dessutom fanns det försöksdjursassistenter placerade inom fyra av de sex högskoleregionerna. Man konstaterade att det formellt sett inte fanns något centralt och samordnande organ, men att denna uppgift i praktiken hade kommit att i viss omfattning falla på den försöksdjursnämnd som år 1965 hade inrättats vid dåvarande statens medicinska forskningsråd.

Man konstaterade vidare i nämnda proposition att bl.a. 1972 års försöksdjursutrednings uppfattning, att det behövdes en sammanhållen central organisation för handläggning av djurförsöksfrågor, delades av samtliga remissinstanser. Det ansågs angeläget att en samordning på försöksdjursområdet genomfördes med tanke på att det föreslogs nya regler för försöksdjursuppfödning och etisk prövning. Förslaget att inrätta ett Statens försöksdjursinstitut ansågs alltför kostnadskrävande.

I stället föreslog man det skulle inrättas en central försöksdjursnämnd. Nämnden skulle ha en rådgivande funktion och vara ett samordnings- och planeringsorgan för försöksdjursfrågor och verka för att kontakter skapades mellan olika intressenter inom försöksdjursområdet. Nämnden skulle vidare ges ansvaret för den långsiktiga planeringen av försöksdjursverksamheten i landet och därvid särskilt beakta möjligheterna att minska användningen av försöksdjur genom att främja utvecklingen av alternativa och kompletterande metoder. Inte minst viktigt var vidare att nämnden skulle upprätthålla internationella kontakter. En annan viktig uppgift skulle vara att fortlöpande följa bedömningarna i de regionala etiska nämnderna. Slutligen skulle nämnden kunna disponera särskilda medel för att främja utvecklingen mot en minskad försöksdjursanvändning, varvid medlen borde fördelas efter samråd med bl.a. medicinska forskningsrådet (s. 20—21).

Riksdagen beslutade i enlighet med regeringens proposition och den 1 juli 1979 inrättades CFN. Dåvarande Lantbruksstyrelsen var emellertid alltjämt centralmyndighet i frågor som gällde försöksdjursverksamheten. Utöver att meddela tillstånd för att bedriva försöksdjursverksamhet och till destinationsuppfödning av försöksdjur, meddelade Lantbruksstyrelsen föreskrifter om den etiska prövningen samt förordnade ledamöter, ordförande och vice ordförande i de djurförsöksetiska nämnderna. Vidare fanns det ett för samtliga nämnder gemensamt sekretariat på Lantbruksstyrelsen. (Fr.o.m. 1989 fick varje nämnd en egen sekreterare.) Om denna ordning uttalade den Engströmska utred-

ningen följande (Ds Jo 1986:3, s. 64): ”Den sålunda gällande ordningen kan anses väl motiverad mot bakgrund bl.a. av den betydande veterinärmedicinska kompetens som Lantbruksstyrelsen representerar. Utredningen har emellertid funnit att starka skäl talar för en uppdelning mellan å ena sidan de funktioner som är knutna till det allmänna tillsynsansvaret enligt djurskyddslagen, å andra sidan de funktioner som mera direkt hör samman med de djurförsöksetiska problemställningarna. Genom att lägga ansvaret för de sistnämnda frågorna på ett annat organ än lantbruksstyrelsen bör man enligt utredningens mening kunna renodla den etiska diskussionen och koncentrera intresset till problemen kring den etiska prövningens inriktning och organisation, utan samtidig koppling till högsta tillsynsmyndigheten i djurskyddsfrågor. Detta bör på ett positivt sätt medverka till en fortsatt rådgivande funktion hos de djurförsöksetiska nämnderna.” Man föreslog att CFN i fortsättningen skulle fullgöra de uppgifter som legat på Lantbruksstyrelsen i fråga om de etiska nämndernas organisation och handläggning av ärenden.

Den Engströmska utredningens förslag behandlades i prop. 1987/88:93. I den framfördes uppfattningen att man genom att ge CFN ett samlat ansvar för de frågor som direkt hör samman med de etiska nämndernas verksamhet skulle skapa förutsättningar för en diskussion som kunde koncentreras till problemen kring den etiska prövningens inriktning. Det anfördes vidare att det utvidgade ansvarsområdet för CFN borde omfatta den normgivning som behövs för de etiska nämndernas verksamhet och nämnden borde även verka för en enhetlig behandling av de ärenden som prövas av de etiska nämnderna. Det nämndes vidare att CFN borde ha ansvaret för att ledamöterna i de djurförsöksetiska nämnderna får erforderlig utbildning och information. Det ansågs också angeläget att CFN i samråd med andra myndigheter och andra berörda intressenter verkade för att hälsoförhållandena för försöksdjuren fick en från djurskyddssynpunkt tillfredsställande lösning (s. 80—81).

12.2 CFN:s arbetsuppgifter

CFN:s verksamhet regleras genom förordningen (1988:541) med instruktion för Centrala försöksdjursnämnden.

Av förordningen följer att CFN har till uppgift att samordna och planera frågor som rör försöksdjur (1 §). Det anges vidare i 2 § att nämnden särskilt skall:

1. främja samverkan mellan uppfödare av försöksdjur, forskare, personal som har hand om försöksdjur, djurskyddsorganisationer och myndigheter,
2. svara för planering av försöksdjursverksamheten i landet och därvid företa åtgärder för att förbättra försöksdjursituationen,
3. begränsa behovet av försöksdjur bl.a. genom att främja utvecklingen av alternativa metoder till djurförsök,
4. efter samråd med SJV sammanställa statistik över försöksdjursförbrukningen,
5. följa de djurförsöksetiska nämndernas arbete och bedömning av frågor om användningen av försöksdjur,
6. till stöd för utvecklingen av alternativa metoder till djurförsök fördela medel som ställs till nämndens förfogande, samt
7. tillsammans med berörda högskolemyndigheter, SVA samt berörda myndigheter i övrigt verka för att de samlade resurserna för försöksdjursverksamheten och därmed sammanhängande frågor utnyttjas effektivt .

I regleringsbrevet för budgetåret 1998 anges att CFN skall verka för ett gott djurskydd bland husdjuren samt en begränsning av användningen av försöksdjur. Detta innebär att CFN skall samordna och planera den verksamhet som rör försöksdjur, i syfte att begränsa antalet djur som används i djurförsök. Det anges vidare att CFN skall redovisa sin verksamhet såvitt avser utvecklingen av alternativa metoder till djurförsök, huvudmannskapet för den djurförsöksetiska prövningen samt arbetet med att följa försöksdjursanvändningen och sprida information. När det gäller utvecklingen av alternativa metoder till djurförsök anges att målet är att främja denna genom att stödja forskning. Vidare anges att CFN skall samverka med andra myndigheter och forskningsbeviljande organ i syfte att få andra metoder än djurförsök accepterade inom forskning och vid testning. Beträffande huvudmannskapet för den djurförsöksetiska prövningen anges att målet är att åstadkomma en effektiv, enhetlig och god etisk prövning av de djurförsöksetiska nämndernas ärenden. När det slutligen gäller CFN:s arbete med att följa försöksdjursanvändningen och att sprida information är målet att man därmed skall uppnå ökad kunskap om alternativa metoder och om andra försöksdjursfrågor. (Prop. 1997/98:1, utg.omr 23, bet. 1997/98:JoU1, rskr. 1997/98:117.) Det övergripande mål regeringen har ställt upp för CFN har varit oförändrat de senaste åren.

12.3 CFN:s organisation och verksamhet

CFN:s styrelse, som utses av regeringen, består numera av femton ledamöter, varav en är ordförande och en vice ordförande. Tidigare var sex av mandatena bundna, dvs. det var angivet i instruktionen för CFN vilka myndigheter och andra organ som fick föreslå dessa ledamöter. Sedan år 1992 är denna bestämmelse ändrad och regeringen äger numera utse de personer som befinner sig mest lämpade för uppgiften. Ändringen har inte inneburit någon större förändring av sammansättningen i nämnden, utan denna representeras fortfarande av företrädare för bl.a. Läkemedelsverket, SJV, SVA, Kemikalieinspektionen, samt de medicinska- och naturvetenskapliga forskningsråden. Dessutom är representanter för läkemedelsindustrin, djurskyddsorganisationer och ledamöter med särskild kunskap och erfarenhet av djurförsöksverksamhet och biomedicinsk forskning ledamöter i nämnden.

Hos nämnden finns en byråchef (4 §). I tjänsten ingår att svara för den administrativa och ekonomiska redovisningen samt juridiska frågor. Vidare ansvarar byråchefen för frågor som rör verksamheten i de djurförsöksetiska nämnderna. I tjänsten ingår även att delta i internationellt arbete och att utföra arbetsuppgifter av övergripande karaktär. Utöver byråchefstjänsten finns det två byrådirektörstjänster. I den ena tjänsten ingår det i huvudsak att sköta frågor om forskning, forskningsanslag och statistikredovisning samt att medverka vid utbildning. I den andra byrådirektörstjänsten ingår att sköta registratorsuppgifter, telefonpassning och vissa handläggaruppgifter som att vara sekreterare i CFN:s försöksdjursråd. Personal vid MFR och SVA som är anställd för uppgifter inom försöksdjurssektorn skall biträda nämnden (4 §).

Hos CFN skall finnas de beredande och rådgivande organ som nämnden bestämmer (5 §). För närvarande finns det sammanlagt fyra beredande och rådgivande organ hos nämnden. Dessa är alternativ-, etik- och utbildningsutskotten samt CFN:s försöksdjursråd. De tre första organen bereder centrala arbetsuppgifter inom försöksdjursområdet. I utskotten sitter bl.a. ledamöter för forskning, myndigheter, läkemedelsindustri och djurskydd. Viss ersättning utgår till alternativutskottets ledamöter medan ledamöterna i övriga utskott inte uppbär ersättning för sina arbetsinsatser.

Alternativutskottets uppgift är att bereda och pröva ansökningar om forskningsbidrag för utveckling av alternativa metoder till djurförsök, men också att handlägga andra forskningsfrågor. CFN har sedan år 1980 lämnat forskningsstöd till alternativ till djurförsök som antingen helt kan ersätta djurförsök eller som kan leda till minskat behov av försöksdjur genom ny eller förbättrad teknik.

Etikutskottet skall handlägga sådana etiska frågor som är aktuella i samband med användandet av försöksdjur. Utskottet skall särskilt följa de djurförsöksetiska nämndernas arbete och bedömningar av frågor angående användningen av försöksdjur. Arbetet i utskottet initieras huvudsakligen av CFN:s kansli, som vidarebefordrar s.k. § 16-ärenden till utskottet. Enligt § 16 CFN:s föreskrifter (LSFS 1988:45) skall en djurförsöksetisk nämnd anmäla beslut som dels gäller djurförsök där djur kommer eller löper risken att tillfogas svår smärta som blir långvarig, dels djurförsök som är av principiell betydelse från etisk synpunkt. Anmälningar av § 16-ärenden har dock sjunkit de senaste åren.

I utbildningsutskottet behandlas olika utbildningsfrågor rörande försöksdjursanvändningen. Utskottet är ansvarigt för bl.a. den årliga utbildning som anordnas för ledamöterna i de djurförsöksetiska nämnderna. Utskottet har även medverkat i arbetet med framtagning av föreskrifter och allmänna råd om utbildningskrav för de som bedriver djurförsök, deltar i djurförsök eller har vård om försöksdjur.

Det s.k. försöksdjursrådet är ett övergripande diskussions- och policyorgan med företrädare för myndigheter, universitet och andra intressenter inom försöksdjursområdet. Rådet handlägger bl.a. frågor om djurskydd, lokaler och utrustning samt försörjnings-, miljö- och hälsofrågor.

CFN har sedan år 1985 genom utgivning av en skriftserie spritt information om nämndens arbete, om forskning och för att belysa andra frågeställningar inom försöksdjursområdet.

CFN har även anordnat flera symposium under åren, närmare bestämt vid fem tillfällen. Det första symposiet ägde rum år 1981 och kallades LD50 and possible alternatives. Därefter följde år 1985 The ethics of animal experimentation, år 1988 In vitro methods in toxicity testing and biomedical research, år 1993 Immunotoxicology and in vitro possibilities och senast år 1997 Effects of Toxicants on Gene Expression and Intracellular Signaling.

Som tidigare har nämnts skall CFN samverka med andra myndigheter och forskningsbeviljande organ i syfte att få andra metoder än djurförsök accepterade inom forskning och vid testning. I detta avseende är Läkemedelsverkets och Kemikalieinspektionens verksamheter av särskilt intresse. CFN erhåller information om dessa verksamheter genom de två myndigheternas representanter bland ledamöterna i CFN:s styrelse. Under år 1997 hade CFN även ett diskussionsmöte på dels Livsmedelsverket, dels Läkemedelsverket kring gemensamma frågor. Vid dessa samtal enades man om att fortsätta samtalen för att hålla varandra informerade i viktiga frågor kring försöksdjursverksamheten. Under år 1998 har CFN planerat in samtal med Kemikalieinspektionen och MFR.

12.4 Föreskrifter och allmänna råd

Enligt 47 § djurskyddsförordningen (1988:539) har CFN bemyndigats att meddela närmare föreskrifter om de djurförsöksetiska nämndernas organisation och om prövningen av ärenden. CFN har meddelat föreskrifter inom de områden där bemyndigande finns:

— CFN:s kungörelse (LSFS 1988:45) med föreskrifter och allmänna råd om den etiska prövningen av användningen av djur för vetenskapliga ändamål m.m.

— CFN:s kungörelse (LSFS 1989:38) med föreskrifter om statistikföring vid användning av djur för vetenskapliga ändamål m.m.

— CFN:s kungörelse (LSFS 1989:39) med föreskrifter om journalföring vid användningen av djur för vetenskapliga ändamål m.m. (numera upphävd)

— CFN:s kungörelse (SJVFS 1992:11) med föreskrifter och allmänna råd om utbildningskrav vid användningen av djur för vetenskapliga ändamål m.m.

Utöver dessa föreskrifter har CFN hittills meddelat sju allmänna råd om handläggningen av vissa ärenden vid den etiska prövningen av användningen av djur för vetenskapliga ändamål m.m. Dessa råd är:

— Nr 1-1990 (LSFS 1990:21) Produktion av monoklonala antikroppar

— Nr 2-1990 (LSFS 1990:22) Immunisering av försöksdjur

— Nr 3-1990 (LSFS 1990:23) Rutinmässig immunisering av kanin

— Nr 4-1990 (LSFS 1991:23) Prövning av frågor om vård och förvaring i samband med djurförsök

— Nr 5-1992 (SJVFS 1992:112) Användning av toxicitetstester som syftar till att fastställa akut letal dos m.m.

— Nr 6-1996 (SJVFS 1996:48) Djurförsök med experimentell eller spontan ledsjukdom hos smågnagare

— Nr 7-1997 (SJVFS 1997:93) Vävnadsprovtagning vid framställning av genetiskt modifierade möss och råttor.

Skillnader mellan föreskrifter och allmänna råd

I 8 kap. regeringsformen används föreskrift som beteckning för rättsregler. Rättsregler är regler och bestämmelser som reglerar enskilda personers och myndigheters agerande. En föreskrift är av bindande karaktär och gäller generellt. Att den skall vara generellt gällande innebär att den avser situationer av ett visst slag, vissa typer av handlande eller riktar sig till eller på annat sätt berör en i allmänna termer

bestämd krets av personer. Endast riksdag och regering, efter delegation, har behörighet att med hänvisning till regeringsformen besluta om föreskrifter. Riksdagen kan dock, om den har bemyndigat regeringen att meddela föreskrifter i ett visst ämne, därvid medge regeringen att överlåta åt förvaltningsmyndighet eller kommun att meddela bestämmelser i ämnet. Skillnaden mellan föreskrifter och allmänna råd är att allmänna råd inte är bindande vare sig för myndigheter eller enskilda.

I 1 § författningssamlingsförordningen (1976:725) definieras allmänna råd som generella rekommendationer om tillämpningen av en författning som anger hur någon kan eller bör handla i ett visst avseende. En myndighet behöver inte ha något särskilt bemyndigande för att kunna besluta om allmänna råd på sitt område. Till kategorin allmänna råd hör bestämmelser som anvisar en person hur denne bör förfara i vissa situationer men där det ändå står den enskilde fritt att avvika från regeln och uppnå det önskade resultatet på annan sätt. Till allmänna råd räknas även regler som skall främja en enhetlig tillämpning av en viss författning eller som skall bidra till utveckling i en viss riktning av praxis men som inte formellt binder den som råden riktar sig till. (Konstitutionsutskottets betänkande 1994/95:KU27 — Riksdagens revisorers förslag angående tillsyn — innebörd och tillämpning.)

Bestämmelsen i 47 § djurskyddsförordningen omfattar inte bemyndigande för CFN att meddela föreskrifter som gäller materiella frågor kring den etiska prövningen i de djurförsöksetiska nämnderna. Som ett led i sin roll som huvudman för de djurförsöksetiska nämnderna och mot bakgrund av CFN:s ansvar för att sprida information har CFN meddelat de ovan nämnda allmänna råden.

13 Djurskyddstillsynen

13.1 Inledning

Djurskyddslagen avser vård och behandling av husdjur och andra djur om de hålls i fångenskap eller används för vetenskaplig forskning eller jämförliga ändamål. Tillsynen omfattar således ett stort antal djur av skilda slag och tillsynen av försöksdjur utgör således endast en del av den totala tillsynsverksamheten. Djurskyddstillsynen över djurförsök skiljer sig i många avseenden från den normala tillsynen, främst därför att djuren får utsättas för lidande om försöket är godkänt av en djurförsöksetisk nämnd. Det rör sig vidare om ett stort antal olika djurslag med varierande behov av djurhållning och vård. Tillsynen av djurförsök kan därför anses vara om inte den mest komplicerade, så i vart fall en av de mest komplicerade djurskyddstillsynsområdena. En väl fungerande tillsyn är mycket viktig för att erhålla ett bra djurskydd.

13.2 Statens jordbruksverk

SJV ansvarar för bl.a. frågor som rör djurens miljö, hälsa och smittskydd. SJV utövar den centrala tillsynen över efterlevnaden av djurskyddslagstiftningen. Länsstyrelserna utövar den regionala tillsynen och kommunerna den lokala tillsynen. SJV har dessutom till uppgift att samordna de övriga tillsynsmyndigheternas verksamhet och vid behov lämna råd och hjälp i den verksamheten. Med stöd av djurskyddslagen och djurskyddsförordningen har SJV meddelat djurskyddsföreskrifter av olika slag.

När det gäller djurförsöksverksamheten är SJV den myndighet som prövar frågor om tillstånd att bl.a. använda djur vid vetenskapligt försök och om tillstånd till uppfödning av försöksdjur (19 a § djurskyddslagen och 40 § djurskyddsförordningen). SJV prövar även frågor om godkännande av föreståndare som ansvarar för djurförsök (20 § djurskyddslagen). Lokaler för försöksdjur får inte uppföras, byggas till

eller byggas om utan att Jordbruksverket på förhand godkänt lokalerna från djurskyddssynpunkt. Detsamma gäller när en lokal ändras på ett väsentligt sätt eller när en lokal som förut har använts för annat ändamål tas i anspråk eller inreds som lokal för försöksdjur (55 § djurskyddsförordningen). I SJV:s uppgifter ingår även att pröva frågor om godkännande av nya tekniska system och ny teknisk utrustning för djurhållning. SJV prövar dessutom frågor om undantag från verkets föreskrifter. SJV har bl.a. meddelat föreskrifter om undantag från bestämmelserna om uppfödning av försöksdjur i 19 § första stycket andra meningen djurskyddslagen (50 § djurskyddsförordningen). Vidare är SJV tillsynsmyndighet för verksamhet som rör genetiskt modifierade djur och skall tillse att lagen (1994:900) om genetiskt modifierade organismer efterlevs.

Djurskyddsfrågor bereds inom SJV på avdelningen för djurfrågor, som består av ett internationellt kansli, en djurmiljöenhet, en djurhälsoenhet och en smittskydds-enhet. På enheterna tjänstgör personal med kompetens i husdjurs- och byggnadsfrågor samt veterinärer. I beredningen av djurskyddsfrågor deltar även jurister från verkets juridiska enhet.

SJV har inrättat ett djurskyddsråd som, förutom representanter från SJV, består av medlemmar från Lantbrukarnas Riksförbund, länsstyrelserna, NSMPD, Svenska Kommunförbundet, Svenska Lantarbetarförbundet, Sveriges Djurskyddsföreningars Riksförbund, Sveriges Lantbruksuniversitet och Sveriges Veterinärförbund. Genom detta råd har medlemmarna beretts möjlighet att redovisa sina erfarenheter och att framföra sina synpunkter och förslag inom djurskyddsområdet till SJV. Djurskyddsrådet diskuterar de försöksdjursfrågor som hör till SJV:s ansvarsområde.

13.3 Länsstyrelserna

Länsstyrelserna svarar för frågor om djurskyddet inom länet. Inom länsstyrelsen finns en länsexpert, länsveterinären, som ansvarar för frågor som rör livsmedelskontroll, djurskydd och allmänna veterinära frågor. Det är alltså länsstyrelserna som utövar den regionala tillsynen över djurskyddslagen. Länsstyrelserna får, liksom de andra tillsynsmyndigheterna, meddela de förelägganden och förbud som behövs för att lagen eller föreskrifter som meddelats med stöd av lagen skall efterlevas (26 § djurskyddslagen). Länsstyrelserna får dessutom meddela förbud att ha hand om djur och besluta att djur skall omhändertas (29 och 31 §§ djurskyddslagen). I vissa fall får länsstyrelserna dess-

utom besluta om omedelbart omhändertagande av djur (32 § djurskyddslagen).

Omfattningen av länsstyrelsernas arbete vad gäller tillsyn av försöksdjursverksamheten varierar mellan länsstyrelserna, men kan generellt sägas vara liten.

13.4 Kommunerna

Ansvar för den kommunala tillsynen över djurskyddslagen ligger vanligtvis på en miljö- och hälsoskyddsnämnd eller en miljönämnd. I 24 § djurskyddslagen stadgas att kommunerna skall ha tillgång till djurskyddsutbildad personal i den omfattning som behövs för att nämnderna skall kunna fullgöra sina uppgifter på ett tillfredsställande sätt.

Kommunernas lokala djurskyddstillsyn uppvisar en stor variation, både vad gäller djurslag och djurhållningsmetoder. I storstadskommuner kan tillsynsobjekten domineras av sällskapsdjur och sporthästar medan det i landsbygdskommuner till övervägande del kan röra sig om lantbrukets djur. I endast vissa kommuner förekommer djurförsök. Hur tillsynen bör utövas och vilken kompetens djurskyddsinspektörerna bör ha beror till stor del på vilka tillsynsobjekt som finns i resp. kommun.

Det förekommer att kommuner genom samverkan utnyttjar gemensam djurskyddsexpertis. Skälet för detta är att kommunerna inte har funnit det vara möjligt att avsätta egen personal med motsvarande kompetens för att på delar av den totala arbetstiden arbeta med djurskyddstillsyn i den egna kommunen. I flera fall anses det mest rationellt att utnyttja befintlig kunskap hos t.ex. grannkommunen. Ett rättsligt hinder mot kommunal samverkan är den s.k. lokaliseringsprincipen, som är reglerad i 2 kap. 1 § kommunallagen (1991:900). Principen innebär att den verksamhet som en kommun bedriver skall vara av allmänt intresse och ha anknytning till det egna geografiska området eller till de egna medlemmarna. Av lokaliseringsprincipen följer vidare att en kommun inte får ha hand om sådana angelägenheter som det ankommer enbart på staten, en annan kommun, eller ett annat landsting eller någon annan att sköta. Lokaliseringsprincipen innebär därför ett hinder för kommunernas möjligheter att i uppdragsform erbjuda t.ex. djurskyddstjänster åt varandra. (SOU 1996:13 s. 65 ff.)

13.5 Tidigare utredningsförslag angående djurskyddstillsynen

13.5.1 Betänkandet Offentlig djurskyddstillsyn

I juni 1995 tillsattes en utredning som skulle redovisa och utvärdera hur tillsynen enligt djurskyddslagen (1988:534) och med stöd av lagen meddelade föreskrifter bedrevs och lämna förslag på hur tillsynen fortsättningsvis borde anordnas. Utredningens arbete redovisades i februari 1996 genom betänkandet Offentlig djurskyddstillsyn (SOU 1996:13).

Sammanfattning av överväganden och förslag

Enligt djurskyddstillsynsutredningens mening var en regelbunden djurskyddstillsyn en förutsättning för att kommunerna skulle kunna ha en uppfattning om hur djurhållningen är inom kommungränserna. Utredningen fann emellertid att alla kommuner inte utövade regelbunden tillsyn och i många kommuner som tillämpade sådan tillsyn, skedde tillsynen inte tillräckligt ofta. Vidare fann djurskyddstillsynsutredningen att kommunernas kompetens i djurskyddstillsyn inte var tillfredsställande. Detta gällde framför allt kunskaper om djurhållning och djurskydd, men också de juridiska kunskaperna var bristfälliga.

Enligt djurskyddstillsynsutredningens mening borde en bra och trovärdig djurskyddstillsyn känneteckna kunskap och erfarenhet av de djurslag och den djurhållning som tillsynen avsåg. Därigenom skulle man kunna bedöma om djurhållningen var godtagbar från djurskyddssynpunkt. Djurskyddstillsynen borde vidare präglas av rättssäkerhet. Vidare framhöll man att djurskyddstillsynen dessutom borde ses inte enbart som en kontrollerande funktion utan i första hand ta sikte på information, upplysning och rådgivning om djurskyddsaspekter på såväl djurhållning i allmänhet som enskilda personers djurinnehav. Djurskyddstillsynsutredningen föreslog en rad åtgärder för att förbättra den kommunala tillsynen, bl.a. mer regelbunden tillsyn, register, ökade kunskapskrav för tillsynspersonalen, ökade möjligheter till kommunal samverkan och ökat samarbete mellan kommuner och veterinärer. Man föreslog dock ingen förändring som direkt tog sikte på tillsynen av försöksdjur. (SOU 1996:13 s. 130—137.)

Av djurskyddstillsynsutredningens arbete framgår att man även funnit brister föreligga i SJV:s samordnade och stödjande verksamhet. För att komma till rätta med dessa brister föreslog utredningen att SJV bl.a. i sina årliga verksamhetsplaner för djurskyddstillsynen också skulle

redogöra för vad verket anser att de regionala och lokala tillsynsmyndigheterna bör prioritera i tillsynsarbetet under det kommande verksamhetsåret. Vidare föreslog utredningen att SJV skulle göra en särskild satsning på att utarbeta djurskyddsföreskrifter, att sammanställa information för tillsynspersonal om principiellt intressanta rättsfall inom djurskyddsområdet och att framställa skriftlig information och annan information för tillsynspersonal. Dessutom föreslog utredningen att länsstyrelserna och kommunerna borde upprätta årsrapporter över sin djurskyddsverksamhet så att SJV kunde följa upp verksamhetsplaneringen och kan få en uppfattning om hur djurskyddstillsynen utövades av tillsynsmyndigheterna. Utredningen föreslog också att SJV borde undersöka vilka möjligheter det fanns att förstärka djurskyddstillsynen genom omprioriteringar inom SJV och ansåg det angeläget att verket kom till rätta med den stora personalomsättning som under senare år negativt påverkat kontinuiteten och kompetensen vid verkets djurskyddsfunktion. (SOU 1996:13 s. 149—153.)

Särskilt om ansvarsfördelningen mellan Jordbruksverket och Centrala försöksdjursnämnden

Djurskyddstillsynsutredningen fann även anledning diskutera ansvarsfördelningen av ärenden mellan myndigheter som deltar i djurskyddstillsynen. Vad gäller försöksdjuren konstaterades bl.a. att det finns två myndigheter som från djurskyddssynpunkt har ansvar för försöksdjursverksamheten, nämligen SJV och CFN. Vidare konstaterade man att SJV:s centrala tillsynsuppgifter även gällde försöksdjursverksamheten och att SJV:s allmänna kompetens inom djurskyddsområdet var betydelsefullt även i SJV:s arbete med försöksdjursfrågor. Man anförde vidare (s. 159—163): ”Det finns följaktligen flera beröringspunkter mellan Jordbruksverkets allmänna djurskyddsarbete och det djurskyddsarbete som avser försöksdjur. Jordbruksverket har vidare under senare tid satsat särskilt på kompetensutveckling av egen personal som arbetar med försöksdjursverksamhet. Som exempel kan nämnas att en veterinärinspektör numera arbetar heltid med djurskyddsfrågor som rör försöksdjur. Vidare kan nämnas att en grupp på 24 experter nyligen knutits till Jordbruksverket för att lämna underlag till nya, planerade föreskrifter om försöksdjur. — — — Enligt utredningens uppfattning är Centrala försöksdjursnämnden mer förankrad inom försöksdjursverksamheten än vad Statens jordbruksverk är. Nämnden har t.ex. regelbunden samverkan om försöksdjur och djurförsök med det organiserade djurskyddet, forskningen och berörda myndigheter. Nämndens utbildnings- och informationskanaler inom försöksdjursområdet är

etablerade. Nämnden har vidare regelbundna kontakter också med sådana forskare som är inriktade på att ta fram alternativa metoder till djurförsök. Jordbruksverkets kontakter med djurförsöksverksamheten är enligt utredningens mening inte så omfattande som Centrala försöksdjursnämndens. Genom sin funktion som central tillsynsmyndighet har Jordbruksverket emellertid en mer allsidig och omfattande kompetens inom hela djurskyddsområdet än Centrala försöksdjursnämnden, vilket är betydelsefullt för försöksdjursverksamheten genom de många beröringspunkter som finns mellan det allmänna djurskyddsarbetet och det djurskyddsarbete som rör försöksdjur. Verket har t.ex. såväl veterinärmedicinsk som byggnadsteknisk kompetens och stor erfarenhet av författningsarbete. Verket har vidare ett brett kontaktnät med organisationer och myndigheter inom djurskyddsområdet. ”

Djurskyddstillsynsutredningen fann med hänsyn till den ansvarsfördelning som fanns mellan CFN och SJV och det sätt myndigheterna bedrev arbetet på, att det knappast förekom något dubbelarbete inom försöksdjursområdet. Enligt djurskyddstillsynsutredningens uppfattning skulle tillsynen över försöksdjur i och för sig på sikt kunna bli mer rationell om alla uppgifter som rörde försöksdjur fördes över från SJV till CFN, så att nämnden också blev central tillsynsmyndighet över försöksdjursverksamheten. En nackdel med en sådan överföring av uppgifter angavs dock vara att SJV:s större allmänna kompetens och förankring inom djurskyddsområdet inte skulle kunna användas så rationellt som nu för försöksdjursverksamheten. En annan nackdel som nämndes var risken för dubbelarbete om ytterligare en central tillsynsmyndighet på djurskyddsområdet tillskapades. Om uppgifterna skulle flyttas från SJV till CFN ansåg man det t.ex. sannolikt att förutom motsvarande resurser också vissa allmänna djurskyddsresurser skulle behöva föras till nämnden. Utredningens samlade bedömning blev därför att det för närvarande inte var aktuellt att ändra ansvarsfördelningen mellan SJV och CFN (s. 163).

Översyn av kommunernas ansvar enligt 2 § djurskyddslagen för tillsynen över försöksdjur

Djurskyddstillsynsutredningen analyserade även kommunernas ansvar enligt 2 § djurskyddslagen för tillsynen över försöksdjur. Enligt denna paragrafens första stycke skall djur behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande. Av andra stycket samma paragraf stadgas emellertid att djur, som används för vetenskapliga och liknande ändamål, inte skall anses vara utsatta för onödigt lidande eller sjukdom vid användningen, om denna har tillstyrkts av en djurförsöksetisk nämnd. Detta

andra stycke trädde i kraft den 1 juli 1990. Av förarbetena motiverades tillkomsten av paragrafens andra stycke med att kravet att djur inte onödigtvis skulle utsättas för lidande och sjukdom tillgodosågs bl.a. genom den etiska prövningen i de djurförsöksetiska nämnderna. Avsikten med gällande bestämmelser angavs vara att den bedömning av angelägenheten av forskningen som gjordes av de djurförsöksetiska nämnderna skulle vara bindande för tillsynsmyndigheterna. I annat fall skulle den etiska prövningen förlora en del av sitt värde. Miljö- och hälsoskyddsnämnden ansågs inte heller ha sådan särskild kompetens som bör krävas för att pröva om ett försök borde få utföras eller inte. Nämnden hade i stället en viktig uppgift att se till att försöket utfördes i enlighet med den tillstyrkta ansökningen och att djurens vård och förvaring i samband med försöksverksamheten var tillfredsställande från djurskyddssynpunkt. Det föreslogs därför att lagen borde förtydligas så att det klarare framgick att om ett djurförsök hade tillstyrkts vid den etiska prövningen så skulle djuret, såvitt avsåg försöket, inte anses vara utsatt för onödigt lidande eller sjukdom.

NSMPD vände sig till chefen för Jordbruksdepartementet i augusti 1994 med förslag om att 2 § djurskyddslagen skulle återfå sin ursprungliga lydelse. Man anförde att på grund av tillägget i lagrummet var det de rådgivande djurförsöksetiska nämndernas beslut som helt styrde den ansvariga tillsynsmyndighetens möjlighet att agera, trots att de djurförsöksetiska nämnderna inte alls var ute på fältet utan enbart behandlade ansökningarna på papperet. Enligt NSMPD:s uppfattning var det ingenting som talade för att den nuvarande lydelsen skulle vara kvar, men om den ändå blev kvar krävdes det åtgärder så att de djurförsöksetiska nämnderna fick betydligt större skyldigheter och därmed skulle nämnderna kunna ställas till ansvar om inte kraven uppfylldes. NSMPD pekade på att de djurförsöksetiska nämnderna inte hade något uppföljningsansvar när ansökan väl hade behandlats och ansåg att om det var riksdagens mening att endast nämnden skulle ansvara för försöksdjurens skydd behövde även uppföljning ingå i arbetet.

Djurskyddstillsynsutredningen fann att det inte förelåg några större problem för tillsynsmyndigheterna att göra gränsdragningar vid tillämpningen av 2 § djurskyddslagen vid sin tillsynsverksamhet. Det var heller ingen som helst tvekan om att kommunerna alltjämt hade ett ansvar för tillsynen över försöksdjur. Djurskyddstillsynsutredningen fann dock att det fanns skäl att något ändra formuleringen av paragrafens andra stycke, eftersom innebörden av stycket inte framgår enbart av lagtexten. Utredningen föreslog därför att andra stycket skulle ha följande lydelse: "Djur, som används för ändamål som avses i 19 § första stycket, skall inte anses vara utsatta för onödigt lidande eller

sjukdom vid användningen, om denna har tillstyrkts av en djurförsöksetisk nämnd och utförs i enlighet med den tillstyrkta ansökningen.”

Djurskyddstillsynsutredningen framhöll i detta sammanhang att det är betydelsefullt att de lokala tillsynsmyndigheterna deltar i de djurförsöksetiska nämndernas sammanträden i större utsträckning än hittills. Tillsynsmyndigheterna skulle på så sätt få värdefull kunskap inte bara om djurförsöken utan också om de avvägningar som nämnderna gör mellan å ena sidan försökets betydelse och å andra sidan lidandet för djuret. Också de djurförsöksetiska nämnderna skulle därigenom kunna få kunskap om de kommunala tillsynsmyndigheternas förhållanden. Den ömsesidiga förståelsen för nämndernas och tillsynsmyndigheternas verksamhet ansåg man därmed skulle kunna öka. (SOU 1996:13 s. 175.184.)

13.5.2 Departementspromemorian Ds 1997:11

I departementspromemorian Ds 1997:11 lämnade Jordbruksdepartementet förslag till en rad ändringar i djurskyddslagen (1988:534). De i promemorian föreslagna ändringarna var en följd av att det till departementet hade inkommit flera framställningar från olika myndigheter, organisationer och personer rörande bl.a. försöksdjuren och djurskyddstillsynen samt att vissa EG-bestämmelser som rörde djurskyddet behövde införlivas i svensk lagstiftning i och med Sveriges medlemskap i den europeiska unionen. Jordbruksdepartementet hade därför gjort en översyn av djurskyddslagen. När det gällde frågan om tillsynen över försöksdjur och försöksdjursanläggningar anfördes i promemorian följande (s. 51—52): ”Användning av försöksdjur enligt lagen omfattar många olika typer av verksamheter. Det rör sig om allt från komplicerad vetenskaplig forskning och framställning av läkemedel till skolornas undervisning om djur. Självfallet måste djurskyddstillsynen i vissa avseenden anpassas efter tillsynsobjektet och den verksamhet som bedrivs där. I dag utövas tillsynen av den eller de kommunala nämnder som i övrigt ansvarar för djurskyddstillsynen. Ofta utgör försöksdjurstillsynen en försumbar del av inspektörens totala tillsyn och många av de större tillsynsobjekten besöks kanske i genomsnitt en gång per år. Detta är långt ifrån tillfredsställande. Liksom försöksdjursverksamhet ofta ställer höga krav på den som hanterar djuren, ställer tillsynsansvaret över sådana objekt höga krav på kompetens och kunnande hos dem som utövar tillsynen över verksamheten. Inspektören måste vid tillsyn utifrån en godkänd ansökan kunna konstatera eventuella avvikelser och i övrigt kunna upptäcka en dålig djurhållning inom ramen för en komplicerad försöksdjursverksamhet. Inspektören bör för att kunna

utöva en adekvat och konstruktiv tillsyn självfallet vara väl insatt i djurhållning och djurens beteenden i allmänhet, men också vara väl bekant med vetenskaplig användning av djur och de särskilda problemen sådan användning kan ge upphov till. Inspektörerna bör också kunna ge råd om förbättringar i djurhållningen under dessa speciella förhållanden. Detta ställer höga krav på en speciell kompetens hos dessa inspektörer särskilt vad gäller tillsyn av de stora eller i andra avseenden mer komplicerade tillsynsobjekten. Med anledning härav bör den lokala djurskyddstillsynen beträffande försöksdjur och försöksdjursanläggningar utövas av Jordbruksverket. Jordbruksverket bör för ändamålet anställa kompetenta inspektörer som har till uppgift att utöva tillsyn över sådana djur och anläggningar. Emellertid är många tillsynsobjekt även såvitt avser försöksdjur okomplicerade. Så är t.ex. ofta fallet med naturbruksskolor. I dessa fall krävs ofta inte en djupare kunskap om försöksdjursverksamhet för att garantera en god tillsyn. Jordbruksverket bör med anledning härav ha möjlighet att föreskriva att en länsstyrelse skall ansvara för viss lokal försöksdjurstillsyn. [---] Kostnaden för tillsynen borde i princip kunna täckas av avgifter.”

Promemorian innehöll även förslag till ändringar vad gäller djurskyddstillsynen över andra djur än försöksdjur.

Förslaget kom inte att genomföras

Efter att departementspromemorian Ds 1997:11 hade remissbehandlats under hösten 1997 överlämnade regeringen den 27 november 1997 prop. 1997/98:28 om ändringar i djurskyddslagen till riksdagen för behandling. Det förhållandet att flera kritiska röster höjdes mot förslaget i promemorian rörande djurskyddstillsynen, som omfattade tillsynen av alla djur och inte bara försöksdjuren, innebar att regeringen valde att i propositionen inte föreslå några lagändringar rörande djurskyddstillsynen, alltså inte heller vad gäller djurförsöksverksamheten. Invändningarna mot förslaget hade dock främst gällt ansvaret för djurskyddstillsynen över andra djur än försöksdjur.

14 Utredningens överväganden och förslag

14.1 Förslag till handlingsplan för att ytterligare begränsa försöksdjursanvändningen

Inom EU har det s.k. 50-procentiga målet diskuterats i olika sammanhang. Fastän den rättsliga statusen inte är tvingande, står det helt klart att frågan har hög prioritet inom EU. Målsättningen är också av högt politiskt värde.

EU:s femte miljöhandlingsprogram utgör en bestämd fingervisning om att såväl de som använder djurförsök som de olika medlemsländerna skall arbeta med kraft för att minska användningen av försöksdjur. Den allmänna uppfattningen är att utveckla försöksdjursanvändningen enligt de 3 R:ns princip.

Det är nödvändigt att arbetet utgår från djurens situation och att det tydligt markeras att inriktningen är att successivt försöka begränsa antalet djurförsök. Speciellt viktigt är att få bort de plågsamma djurförsöken. Det framtida arbetet bör fortgå på flera nivåer: på det politiska planet, hos myndigheterna och bland forskarna.

Politisk styrning

Det är nödvändigt att djurförsökspolitiken regleras via politisk målstyrning. Det krävs därvid inte enbart insatser som tar sikte på att förbättra, ersätta eller reducera den nuvarande användningen av djurförsök. Det är även viktigt att satsa på förebyggande åtgärder och långsiktiga övergripande mål för att förbättra vår hälsa och miljö. En viktig uppgift är vidare att ange vilken försöksdjursanvändning som inte kan anses angelägen från allmän synpunkt. Detta innebär att man bör arbeta i enlighet med de 5 R:ns princip.

Det främsta medlet vid politisk styrning är möjligheten att stifta lagar och införa andra regler. Lagstiftningsarbetet kan därvid inte endast ta sikte på djurskyddslagen och dess följdlagstiftning, utan måste även omfatta andra områden som direkt eller indirekt påverkar djurförsöksanvändningen. Som exempel härpå kan nämnas kemikalielagstiftningen. Det är även nödvändigt att Sverige fortsätter att engagera sig med kraft i internationella sammanhang och inom EU i frågor som rör djurförsöksanvändningen.

För att möjliggöra att den politiska målstyrningen blir effektiv och adekvat är det viktigt att de politiska organen erhåller erforderlig information om djurförsöksfrågorna. En lämplig ordning härför kan vara att regeringen kontinuerligt lämnar en skrivelse till riksdagen med sådana upplysningar. Skrivelsen bör även innehålla uppgifter om målen för verksamheten.

Myndigheterna

De myndigheter som ansvarar för olika frågor inom djurförsöksanvändningen har också en viktig roll i arbetet med att begränsa användningen av försöksdjur. Det gäller bl.a. stöd till alternativa metoder till djurförsök, samordning av olika försöksdjursfrågor, informationsspridning osv. Utredningen lämnar förslag till förändringar som skall leda till ett förbättrat arbete av de aktuella myndigheterna under avsnitt 14.2.3.

Forskarens roll

De enskilda forskarna är också en stor resurs i arbetet att begränsa djurförsöksanvändningen. Vad forskningen inriktas på, vilka projekt som prioriteras och vilka metoder som används, avgörs till stor del av forskarna själva. Deras samverkan med ansvariga myndigheter är därför av stor vikt. Vidare är forskarnas och forskningens etik betydelsefulla faktorer. Därvid är utbildning kring och medvetenhet om etiska frågor viktigt. Detta är frågor av allmän karaktär för forskningen i stort. Eftersom frågorna är föremål för behandling av den parlamentariska utredningen om forskningsetik (dir. 1997:68), har vi inte funnit skäl att överväga åtgärder utöver vad som anges under avsnitt 14.2.3 för att uppnå en tillfredsställande hantering av etiska frågor i forskningen.

14.2 Behov av förändringar av de myndigheter som ansvarar för frågor som rör försöksdjursanvändningen

I Sverige är det, liksom i andra länder, tillåtet att använda djurförsök för vetenskapliga och liknande ändamål. Denna användning är dock omgärdad av bestämmelser som ställer upp villkor för verksamheten. Regelverket på området manar till restriktivitet. Lagstiftarens ambitioner att minska djurförsöksanvändningen så långt det är möjligt framgår också av förarbetena till djurskyddslagstiftningen. CFN, SJV, de djurförsöksetiska nämnderna och kommunerna är de myndigheter som främst har ansvaret för att djurförsöksfrågorna hanteras på ett tillfredsställande sätt.

Användningen av djurförsök är en komplex fråga. Djurförsök används för en mängd olika syften och i flera olika sammanhang. De olika verksamheterna har också olika premisser. Djurförsöksverksamheten har genomgått en omfattande utveckling och blivit alltmer tekniskt inriktad. Denna verksamhet ställer höga krav på kompetens, inte minst gäller det frågor som rör försöksdjuren. Vidare har framställningen och användningen av transgena djur väckt nya frågor. Djurförsöksverksamheten ställer således höga krav på alla inblandade. Detta gäller inte minst de myndigheter som ansvarar för frågor som rör denna verksamhet.

Från djurskyddshåll finns det dock en kritik av hur djurförsöksfrågorna hanteras i praktiken. Till viss del grundar sig detta på det förhållandet att vi över huvud taget använder djurförsök. Även bland de som använder sig av djurförsök i sin verksamhet finns en kritik, främst riktad mot myndigheternas arbete. En del av kritiken mot hur bestämmelserna om djurförsöksverksamheten tillämpas och mot de ansvariga myndigheternas hantering och handläggning av dessa frågor anser utredningen inte kan avfärdas.

14.2.1 De djurförsöksetiska nämnderna

Sverige inrättade redan år 1979 de lokala djurförsöksetiska nämnderna. Numera har det även i flera andra länder inrättats nämnder som på liknande sätt skall förhandsgranska tänkta djurförsök. Det finns internationellt en utbredd uppfattning att institutionella etiska nämnder ofta har den bästa förutsättningen att debattera vilka djurförsök som det

ligger i allmänhetens intresse att utföra, särskilt om man låter lekmän ingå som ledamöter i nämnderna. Att hitta de optimala formerna för sådana nämnder är emellertid inte lätt. Som framgått av avsnittet om de svenska djurförsöksetiska nämnderna, har dessa under årens lopp kommit att genomgå förändringar bl.a. vad gäller sammansättningen av ledamöter, nämndernas uppgifter och karaktären på deras avgöranden. Nedan redovisar utredningen sina överväganden i frågor som bedömts vara av särskild betydelse för den etiska prövningen.

Nämndernas sammansättning

Utredningens granskning av de djurförsöksetiska nämndernas arbete under 1996 har visat att reservationer mot nämndernas beslut att tillstyrka ansökningar om djurförsök förekom i mellan 8—25 procent av ärendena hos resp. nämnd. Det var främst representanter för djurskyddet som reserverade sig. I övrigt var det i huvudsak politiskt föreslagna och tillsatta ledamöter som reserverade sig i någon större omfattning. Förhållandet att de flesta ansökningar tillstyrks och att det i princip aldrig förekommer att forskare reserverar sig mot ett beslut har uppmärksammats från djurskyddshåll och allmänheten.

Som tidigare redovisats består nämnderna vid sina sammanträden numera i huvudregel av tolv ordinarie ledamöter samt en ordförande. Sex av ledamöterna är antingen forskare eller försöksdjurspersonal. Vidare är sex ledamöter lekmän, varav två representerar djurskyddsorganisationer. Ordföranden är juridiskt lagfaren. Det är viktigt att notera att andelen forskare och försöksdjurspersonal tillsammans utgör hälften av det totala antalet ledamöter, ordföranden oräknad. Det är alltså inte någon majoritet i nämnden för de ledamöter som i sitt yrke på något sätt arbetar direkt med djurförsök eller försöksdjur.

Utformningen av sammansättningen av ledamöter i de djurförsöksetiska nämnderna är en viktig fråga och är avgörande för utgången vid den etiska prövningen. Nämndernas sammansättning har också varit föremål för tidigare utredningar. Den ursprungliga ordningen, som innebar att lekmännen var i minoritet, övergavs i samband med att 1988 års djurskyddslag antogs.

Det är naturligt att de ledamöter som är forskare och försöksdjurspersonal generellt sett har större kunskaper om djurförsöksanvändningen och försöksdjur än vad lekmännen i nämnden har. Det är också meningen att de ledamöter som själva är forskare eller som på annat sätt arbetar med försöksdjur skall bidra med sin kunskap vid nämndens

arbete. Ur den aspekten är denna kategori av ledamöter mycket viktig för att nämnderna skall ha förutsättningar att dels se till att ansökningarna blir tillräckligt utredda, dels granska ansökningarna ur djurskyddssynpunkt. Det är emellertid viktigt att komma ihåg att nämndernas arbete inte stannar vid dessa uppgifter. Nämnderna skall vid sin prövning även ta hänsyn till försökets betydelse ställt mot lidandet för djuret samt om försöket kan anses angeläget från allmän synpunkt. För att fullgöra denna prövning krävs en bred kompetens i nämnderna. Den nuvarande indelningen av olika kategorier får mot bakgrund härav anses väl avvägd. Utredningen finner därför inte skäl föreligga att ändra den rådande sammansättningen i nämnderna.

Utredningen vill i detta sammanhang dock betona betydelsen av att nämndledamöterna har intresse och engagemang för de frågor som behandlas i de djurförsöksetiska nämnderna. I urvalsprocessen att knyta lämpliga ledamöter till nämnderna är det därför angeläget att den ansvariga myndigheten tydligt redovisar uppdragets innehåll och de förväntningar som ställs på ledamöterna. Det tål vidare att upprepas att ansträngningar bör göras för att till nämnderna knyta ledamöter som har kunskaper i fråga om alternativa metoder till djurförsök.

Nämndernas beredning av ärenden

De djurförsöksetiska nämnderna skall tillse att ärendena om etisk prövning blir utredda och allsidigt granskade från djurskyddssynpunkt. Det innebär bl.a. att de frågor som nämnderna har att beakta vid sin prövning av ärendena skall bli tillräckligt belysta. För närvarande finns det sju djurförsöksetiska nämnder i landet. Under år 1997 prövade dessa tillsammans 1 624 ansökningar.

I kungörelsen (LSFS 1988:45) om föreskrifter och allmänna råd om den etiska prövningen av användningen av djur för vetenskapliga ändamål m.m., anges att nämnderna inte behöver vara särskilt aktiva för att få fram uppgifter och utredning kring försökets betydelse från vetenskaplig eller annan allmän synpunkt. Den utredningsplikten sägs nämligen ligga på sökanden.

De djurförsöksetiska nämnderna har ett viktigt arbete i att begränsa det antal djur som används i djurförsök. Nämnderna skall bl.a. ta ställning till om syftet med verksamheten kan uppnås utan användning av djur med hjälp av någon annan tillfredsställande metod. Nämnderna skall även diskutera om försöket är ett onödigt upprepande av tidigare gjorda försök. Den särskilda kompetens som krävs för att kunna bedöma denna typ av frågor finns endast undantagsvis representerad bland

nämndernas ledamöter. När det gäller förutsättningarna att använda alternativa metoder till djurförsök är detta kunskaper som kanske främst finns inom CFN. Utöver de allmänna råd som CFN meddelat, förekommer dock i princip inget utbyte mellan myndigheterna. I de flesta fall saknar därför de djurförsöksetiska nämnderna möjlighet att själva göra en sådan undersökning som skulle krävas för att på ett konstruktivt sätt diskutera de ifrågasättande aspekterna på djurförsök. Även i dessa frågor är därför nämnderna hänvisade till sökandens egen utredning.

Av det ovan anförda måste nämndernas underlag vid prövningen av ansökningar anses otillräckligt. Konsekvensen av att nämnderna får grunda sin prövning på sökandens uppgifter i så hög utsträckning som är fallet medför att nämndernas roll blir för passiv. Den rådande ordningen främjar alltså inte de djurförsöksetiska nämndernas arbete att verka för en minskad försöksdjursanvändning.

Sedan nämndernas beslut blev av tvingande karaktär är det dessutom än mer viktigt att det skriftliga materialet i ansökningarna är så komplett som möjligt. Det åligger naturligtvis i första hand sökanden att göra en fullständig beskrivning av försöket. Det är emellertid naturligt och även önskvärt att ytterligare uppgifter tillkommer under den kontakt som nämndens ledamöter har med sökanden i samband med beredning av ärendet. En korrekt dokumentation av det tilltänkta djurförsöket ställer också höga krav på nämndernas förberedande arbete.

Ett utförligt skriftligt material är inte minst betydelsefullt med beaktande av bestämmelsen i 2 § djurskyddslagen. Lagrummet stadgar att djur som används i djurförsök inte skall anses vara utsatta för onödigt lidande eller sjukdom vid användningen, om denna har godkänts av en djurförsöksetisk nämnd. Denna bestämmelse har fått kritik från djurskyddshåll. Man befärar att konstruktionen har till följd att djur kan utsättas för onödigt lidande utan att tillsynsmyndigheten kan ingripa och att djuren därmed saknar nödvändigt rättsskydd. Utredningen har viss förståelse för denna kritik. De djurförsöksetiska nämnderna gör ju en förhandsbedömning av djurförsöket. Det är i många fall omöjligt att helt förutsäga hur djurens situation kommer att vara i en försökssituation. Eftersom tillsynsmyndigheterna vid sin tillsyn av försöksdjuren endast kan ifrågasätta åtgärder som avviker från en godkänd ansökan eller som faller utanför försöket, har de djurförsöksetiska nämnderna en avgörande inverkan på djurskyddstillsynen. Det är därför viktigt att

de djurförsöksetiska nämnderna har stor förståelse för hur tillsynsmyndigheterna arbetar och vad som behöver dokumenteras i en ansökan för att tillsynen skall kunna genomföras på ett ur djurskyddssynpunkt godtagbart sätt.

Nämndernas uppföljning av ärendena

Ledamöterna i de djurförsöksetiska nämnderna har ingen rätt att närvara när de djurförsök som varit föremål för nämndernas prövning genomförs. Det förekommer dock att försöksledare tillåter att enskilda ledamöter på deras eget initiativ får närvara under ett sådant försök. Det är emellertid främst kommunernas miljö- och hälsoskyddsnämnder, som i samband med tillsynen av försöksdjursverksamheten, erhåller kunskaper om den praktiska hanteringen av djurförsök. Dessa myndigheter, liksom länsstyrelserna, underrättas om de djurförsöksetiska nämndernas sammanträden och får del av ansökningarna och nämndernas beslut. Av utredningens granskning av de djurförsöksetiska nämndernas verksamhet under år 1996 har framkommit att av 72 plenarsammanträden har någon representant från tillsynsmyndigheterna varit närvarande vid 41 tillfällen. Att beakta härvid är att det ofta är fler än en kommuns miljö- och hälsoskyddsnämnd som kallas till de djurförsöksetiska nämndernas sammanträden. Närvarofrekvensen är därför mindre än vad de redovisade siffrorna visar.

Att det förekommer ett utbyte mellan de djurförsöksetiska nämnderna och tillsynsmyndigheterna är något som redan förutsätts skall vara fallet. I praktiken finns det dock stora brister härvidlag. I många kommuner utförs endast en sporadisk tillsyn av djurförsöken. Vidare är som nämnts tillsynsmyndigheterna representerade vid de djurförsöksetiska nämndernas sammanträden i högst varierande omfattning. Att representanter från tillsynsmyndigheterna är närvarande vid de djurförsöksetiska nämndernas sammanträden är t.ex. viktigt för tillsynsarbetet. En sådan närvaro är även viktig för de djurförsöksetiska nämndernas egen del. Det är nämligen främst genom denna kontakt som de djurförsöksetiska nämnderna har möjlighet att erhålla någon form av uppföljning av ärendena. Värdefulla för nämndernas arbete är vidare de synpunkter och anmärkningar i övrigt som tillsynsmyndighetens representanter kan lämna. För att höja kompetensen i de djurförsöksetiska nämnderna är det därför viktigt att hitta en form för en fungerande samverkan mellan nämnderna och tillsynsverksamheten.

Gör de djurförsöksetiska nämnderna en enhetlig bedömning?

Sedan de djurförsöksetiska nämndernas avgöranden blev tvingande är det än viktigare att de olika nämnderna gör en enhetlig bedömning av likartade ärenden. CFN är huvudman för de djurförsöksetiska nämnderna och har bl.a. till uppgift att verka för en enhetlig bedömning av de frågor som de djurförsöksetiska nämnderna har att pröva. Hittills har det endast i liten omfattning förekommit ett utbyte av erfarenheter mellan nämnderna och CFN. Kontakterna begränsar sig i princip till de sammanträden ordförandena och sekreterarna i de djurförsöksetiska nämnderna har tillsammans med CFN:s styrelse. Dessa sammanträden brukar vanligen äga rum två gånger per år. Sammanträdena innebär i första hand att uppgifter om den formella handläggningen i nämnderna diskuteras. När det gäller bedömningen av ärendena i sak är det främst CFN:s föreskrifter om allmänna råd som skall borge för en enhetlig tillämpning bland nämnderna. Det finns för närvarande sju sådana allmänna råd. Dessa behandlar endast en begränsad del av alla de frågor som nämnderna har att ta ställning till. Vidare finns det kritik som går ut på att flera av de allmänna råden är alltför allmänt hållna eller föråldrade och därför inte kan utgöra någon egentlig vägledning för nämnderna.

CFN:s hittillsvarande insatser har enligt utredningens uppfattning inte varit tillräckliga. De resurser, både personella och ekonomiska, som stått till CFN:s förfogande har varit begränsade. Att följa och analysera de djurförsöksetiska nämndernas arbete skulle kräva en omfattande arbetsinsats. Det är emellertid viktigt att denna fråga får en godtagbar lösning.

Frågan om jäv

De djurförsöksetiska nämnderna har dragit på sig viss kritik från djurskyddshåll och från allmänheten för att de inte i tillräcklig grad beaktar frågor om jäv. Utredningen har efter genomgången av de etiska nämndernas handläggning tyvärr funnit skäl att rikta kritik mot nämnderna i denna fråga.

På handläggningen av ärenden i de djurförsöksetiska nämnderna är förvaltningslagens (1986:223) bestämmelser tillämpliga. I 11 § nämnda lag stadgas bl.a. att den som skall handlägga ett ärende är jävig om saken angår honom själv eller någon närstående och om det i övrigt finns någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet. Enligt 12 § får den som är jävig inte handlägga ärendet. Vidare skall den som känner till en omständighet som kan antas utgöra jäv mot honom själv inte ge det till känna.

För att skapa ett förtroende för de djurförsöksetiska nämnderna är det naturligtvis mycket viktigt att jävsreglerna beaktas vid nämndernas prövning. Det är angeläget att nämndledamöterna inför varje ärende överväger frågan om eventuellt jäv. Frågan om jäv skall bedömas på ett objektivt sätt. Nämndledamöternas personliga, subjektiva, uppfattning om huruvida de känner sig jäviga eller inte saknar i princip betydelse. De ledamöter som kommer från läkemedelsindustrin verkar generellt sett vara vaksamma på jävsförhållanden. De deltar som huvudregel inte vid prövningen av ärenden som avser försök som skall utföras på företag där ledamoten är anställd. På motsvarande sätt skulle man generellt kunna hävda att det föreligger jäv för en nämndledamot i ett ärende som avser ett försök som skall utföras på den institution där ledamoten arbetar. Ett problem är dock att institutionerna har blivit allt större. Eftersom denna utveckling mot större enheter fortsätter, vill utredningen inte föreslå att jävsregeln skall tillämpas undantagslöst i dessa fall. Det är dock mycket angeläget att ledamöterna vinnlägger sig om att inte delta i prövningen av ett ärende om de har någon anknytning till försöket eller är nära bekant med sökanden i fråga. Det bör enligt utredningens mening t.ex. inte få förekomma att en ledamot deltar i prövningen av ett ärende där han är ansvarig föreståndare för försöket. Det är viktigt att komma ihåg att frågan om jäv skall bedömas utifrån en objektiv måttstock.

För att upprätthålla förtroendet för de djurförsöksetiska nämnderna skall personer som anmält jäv i ett ärende inte stanna kvar i sammanträdesrummet när nämnden prövar ansökan i fråga.

Det är viktigt att jävsreglerna beaktas i de djurförsöksetiska nämnderna med stor omsorg, inte minst mot bakgrund av att nämndernas beslut numera är tvingande. Enligt utredningen åvilar det den centrala myndigheten och de djurförsöksetiska nämndernas ordförande att informera nämndens ledamöter om jävsreglerna. Om dessa regler inte upprätthålls kan det i förlängningen framstå som oundvikligt att förändra sammansättningen i nämnderna.

14.2.2 Tillsynen över djurförsöksverksamheten

Som nämnts är det i första hand kommunernas miljö- och hälsoskyddsnämnder som utför tillsynen över djurförsöksverksamheten. En god djurskyddstillsyn av försöksdjuren förutsätter kompetens och erfarenhet. De verksamheter där försöksdjur används är många och visar stor variation. Det kan vara komplicerad vetenskaplig forskning där djurens situation är svår. Det kan också vara beteendestudier som inte avviker från den normala djurhållningen enligt djurskyddslagen. Försöksdjursanvändningen avser även en mängd olika djurslag, mer eller mindre vanliga. Det har vid flera tidigare utredningar konstaterats att tillsynsverksamheten av försöksdjuren inte är tillfredsställande. Ett skäl härtill är att denna tillsyn endast utgör en mindre del av den totala djurskyddstillsyn som kommunerna ansvarar för.

I Jordbruksdepartementets promemoria Ds 1997:11 föreslogs att SJV skulle överta den lokala tillsynen över försöksdjursverksamheten. Man konstaterade därvid att djurskyddsinspektören vid tillsyn utifrån en godkänd ansökan måste kunna konstatera eventuella avvikelser och i övrigt kunna upptäcka en dålig djurhållning inom ramen för en komplicerad försöksverksamhet. Vidare bör inspektören för att kunna utöva en adekvat och konstruktiv tillsyn vara väl insatt i djurhållning och djurens beteende i allmänhet men också vara väl bekant med vetenskaplig användning av djur och de särskilda problem en sådan användning kan ge upphov till. Slutligen bör inspektören också kunna ge råd om förbättringar i djurhållningen under dessa speciella förhållanden. Man konstaterade att detta ställer höga krav på en speciell kompetens hos dessa inspektörer, särskilt vad gäller tillsynen av de stora eller i andra avseenden mer komplicerade tillsynsobjekten, och att den lokala djurskyddstillsynen beträffande försöksdjur och försöksdjursanläggningar därför skulle utövas av SJV. SJV hade därvid att anställa kompetenta inspektörer för detta ändamål. Förslaget remissbehandlades och en majoritet av remissinstanserna var positiva därtill.

Utredningen delar bedömningen i promemorian om vilka krav som måste ställas på de personer som utövar tillsyn över försöksdjursverksamheten. Ett framgångsrikt djurskyddstillsynsarbete, som bygger på

ett samarbete mellan tillsynsmyndigheten och de som använder försöksdjur i sin verksamhet, förutsätter att den vars verksamhet granskas upplever att tillsynsmyndighetens inspektörer är kunniga och insatta i just den djuranvändning som är i fråga. Som tidigare nämnts är det även viktigt med en väl fungerande samverkan mellan tillsynsmyndigheten och de djurförsöksetiska nämnderna, inte minst på grund av den koppling som finns mellan nämndernas beslut och tillsynsarbetet.

14.2.3 Utredningens förslag

Som framgått av utredningens redogörelse ovan är utredningen i vissa delar kritisk mot hur verksamheterna i de djurförsöksetiska nämnderna fungerar. Detsamma gäller tillsynen över försöksdjursverksamheten. Utredningen vill dock framhålla att det arbete de djurförsöksetiska nämnderna hittills har utfört har haft en mycket positiv effekt på försöksdjursanvändningen i stort, i det att man har ökat medvetandet hos forskarna och andra som använder försöksdjur om de etiska frågorna som är förbundna med djurförsök och om de djurskyddsaspekter som måste beaktas vid hanteringen av försöksdjuren. Hur effektivt man har lyckats uppfylla lagstiftarens ambitioner med bestämmelserna om djurförsöksanvändningen kan inte enbart bedömas utifrån hur väl man har lyckats kontrollera och övervaka denna verksamhet. Man måste också beakta sådana aspekter som att attityden och medvetenheten hos dem som utför djurförsök och vårdar försöksdjuren ändrats. Den dialog som etablerades mellan djurförsöksanvändare, politiker och djurskyddsrepresentanter som en följd av de djurförsöksetiska nämndernas inrättande har därvid varit och är alltså viktig.

En väsentlig förutsättning för att de djurförsöksetiska nämnderna skall kunna fullgöra sin uppgift, och åtnjuta forskarnas och allmänhetens förtroende i framtiden, är emellertid att nämnderna har erforderlig kompetens. För att kunna åstadkomma de förändringar och förbättringar inom djurförsöksverksamheten som är önskvärda kan man heller inte bortse från betydelsen av en väl fungerande tillsynsverksamhet. Det krävs därför enligt utredningens mening ökad kompetens till de djurförsöksetiska nämnderna och ökade resurser till tillsynen av försöksdjuren.

Inrättande av heltidstjänster

Utredningen har kommit fram till att, för att erhålla erforderlig kompetens i de djurförsöksetiska nämnderna och i tillsynsverksamheten, bör man inrätta heltidstjänster. Dessa innebär att personer med specialkompetens dels får verka i de djurförsöksetiska nämnderna, dels får utöva tillsynen av försöksdjuren. De aktuella tjänsterna blir nyckelpositioner inom försöksdjursområdet. De personer som skall inneha tjänsterna är tänkta att spela en framträdande roll i de verksamheter som de är satta att verka i. Det är mot bakgrund härav av avgörande betydelse att dessa personer har rätt kompetens för uppgiften. Det fordras inte enbart höga teoretiska kvalifikationer, t.ex. studier i veterinärmedicin, zoologi, medicin eller biologi. Det är även väsentligt att de aktuella personerna direkt eller indirekt har erfarenhet från djurförsöksverksamhet för att förstå dess speciella förhållanden och förutsättningar. I deras arbete är det djuren som skall sättas i fokus. Utöver erforderlig grundkompetens är de personliga egenskaperna hos de personer som kan komma i fråga för tjänsterna av största vikt. Detta kan inte nog betonas.

De djurförsöksetiska nämnderna har ansvaret för att ärenden om etisk prövning blir tillräckligt utredda och allsidigt granskade från djurskyddssynpunkt. En stor del av detta arbete bör läggas på dessa nya tjänstemän. De skall bereda och föredra ärendena i de djurförsöksetiska nämnderna. Tjänstemännen skall i ett tidigt skede granska inkomna ärenden utifrån formella aspekter och framför allt granska innehållet i ansökningarna. Om det finns brister eller oklarheter i materialet åligger det tjänstemännen att kräva in kompletterande uppgifter från sökanden. Denna granskning skall vidare göras med tanke på vilka uppgifter som erfordras för att möjliggöra en adekvat tillsyn av försöksdjuren i fråga. När ett fullgott underlag föreligger, skall tjänstemännen utreda de särskilda frågor som nämnderna har att beakta vid sin prövning.

I dag är huvudregeln att nämndernas beredningsgrupper skall sammanträffa med sökandena för att diskutera ärendena. När denna dialog mellan nämnderna och forskare har fungerat, har den varit fruktbar och bidragit till att medvetenheten om de etiska aspekterna på djurförsök m.m. har ökat. Tanken är att nämndledamöterna även fortsättningsvis skall ha en dialog med sökandena. Det är lämpligt att detta sker i den nuvarande formen, dvs. att beredningsgrupper sammanträffar med

sökandena. Dessa beredningsgrupper bör representera nämndernas olika kategorier av ledamöter. Utöver beredningsgrupperna skall även en av de nya tjänstemännen delta i möten med sökandena. Den föreslagna ordningen kommer att avlasta nämndernas ledamöter.

Tjänstemännen skall utöver det beredande arbetet även föredra ärendena vid nämndens sammanträden. Tjänstemännen skall dock inte själva delta i nämndernas beslut.

De nya tjänstemännen i de djurförsöksetiska nämnderna skall dessutom överta ansvaret för tillsynen över försöksdjursverksamheten från kommunerna. Det har redan tidigare nämnts att en väl fungerande tillsyn av försöksdjuren inte bara kräver en särskild kompetens, utan att den som utför tillsynen också måste vara väl insatt i de djurförsöksetiska nämndernas arbete. De nya tjänstemännen i de djurförsöksetiska nämnderna är, med hänsyn till sina kvalifikationer och till att de kommer att ha en neutral roll i nämnderna, väl lämpade att även utöva tillsynen över försöksdjursverksamheten. Avsikten är att tjänstemännen skall vara nyckelpersoner inom djurförsöksområdet och väl insatta i de senaste rönen och utvecklingen i frågor som har betydelse för djurförsöksverksamheten. Denna skisserade ordning skulle vidare bidra till en samsyn och en likhet över landet i djurskyddstillsynen av försöksdjuren, eftersom tjänstemännen förutsätts ha ett utbyte av sina erfarenheter.

Det finns för närvarande sju djurförsöksetiska nämnder. Dessa är Stockholm Norra, Stockholm Södra, Uppsala, Göteborg, Malmö/Lund, Umeå och Linköping. De fem förstnämnda nämnderna har ungefär lika många ärenden att pröva årligen. Umeå och särskilt Linköping har dock betydligt färre ärenden än de övriga fem nämnderna. Det skulle i och för sig vara fördelaktigt om det fanns en tjänsteman knuten till var och en av nämnderna. Med hänsyn till den kompetens som efterfrågas hos dessa personer, kommer kostnaden för dem att vara hög. Antalet tjänstemän är därför delvis en ekonomisk fråga. Utredningen har funnit att det krävs minst fyra heltidstjänster för att de tänkta arbetsuppgifterna skall kunna utföras på ett tillfredsställande sätt. Tre av tjänstemännen skulle under sådana förhållanden verka vid två djurförsöksetiska nämnder var och bedriva tillsyn över försöksdjursverksamheten hörande under dessa nämndernas områden. Den fjärde tjänstemannen kommer att verka i endast en av nämnderna och kan vid behov erbjuda avlastning till de övriga. Denna tjänsteman skall även kunna tilldelas mer övergripande arbetsuppgifter.

För att det praktiska arbetet i de djurförsöksetiska nämnderna skall ha förutsättningar att fungera tillfredsställande är det även angeläget att tjänstemännen får tillgång till ett adekvat sekretariat.

Tjänstemännen skall vara lokaliserade till någon av de nämnder de skall verka i. Verksamhetsområdena skulle t.ex. kunna fördelas på de fyra tjänsterna enligt följande:

1. Stockholm norra—Stockholm södra
2. Uppsala
3. Göteborg—Umeå
4. Malmö/Lund—Linköping

Tjänstemännen kommer att ge de djurförsöksetiska nämnderna en uppföljning av de ärenden som prövas i nämnderna. Det är som tidigare sagts utredningens uppfattning att detta är viktigt för att höja kompetensen hos nämnderna. Av samma skäl är det emellertid angeläget att samtliga nämndledamöter har en inblick i den praktiska hanteringen av djurförsök. Det föreligger emellertid som även tidigare nämnts ingen rätt för nämndernas ledamöter att närvara när djurförsöken genomförs. Utredningen föreslår därför att en sådan rättighet införs. Lämpligt är att enstaka nämndledamöter tillåts följa med tjänstemännen när de utövar tillsynen av djurförsöken. Nämndledamöterna skall därvid inte delta i tillsynsarbetet, utan endast delta som observatörer. Det är angeläget att vid varje sådant tillfälle beakta försöksledarens synpunkter på hur det praktiskt skall gå till.

Huvudman för de nya tjänstemännen

SJV är den centrala tillsynsmyndigheten och har för närvarande det övergripande ansvaret för all tillsynsverksamhet inom hela djurskyddsområdet. Där finns en allsidig och omfattande kompetens som kommer att vara betydelsefull att få tillgång till för de nya tjänstemännen. Även om tillsynen av försöksdjursverksamheten är speciell, har den många gemensamma frågor med det allmänna djurskyddsarbetet. Vidare handlägger SJV frågor om bl.a. tillstånd till djurförsök och ansvarig föreståndare enligt 19 a § och 20 § djurskyddslagen. Mot bakgrund härav är det ett alternativ att knyta de nya tjänstemännen till SJV.

Den andra centrala myndigheten som naturligtvis också kan komma ifråga som huvudman för tjänstemännen är CFN. CFN arbetar specifikt med försöksdjursfrågor och har en bred förankring inom försöksdjursområdet. Om CFN även fick ansvaret för tillsynen av försöksdjursverksamheten, skulle ännu fler av frågorna rörande djurförsök och

försöksdjur samlas under denna myndighet. Det skulle kunna ge CFN en mer tydlig profil inom försöksdjursområdet. Den nuvarande fördelningen av uppgifter rörande försöksdjursverksamheten mellan SJV och CFN är något otydlig och den skapar förvirring bland de som använder djurförsök i sin verksamhet. Detta alternativ skulle innebära en förbättring i det avseendet.

Under arbetet med att bedöma vilken central myndighet som bör vara huvudman för de nya tjänstemännen, har utredningen kommit fram till slutsatsen att den nuvarande uppdelningen av djurförsöksfrågor på två centrala myndigheter inte längre kan anses adekvat. Det är viktigt att samla kunskap och kompetens beträffande en sådan komplicerad verksamhet som djurförsöksverksamheten på ett och samma ställe. Samtliga resurser som gäller försöksdjursanvändningen bör således samlas under en och samma myndighet. Den centrala myndigheten skall därmed ges förutsättningar att erhålla en total bild av försöksdjursverksamheten i landet. Resurser skulle därvid behöva överföras till den myndighet som får det samlade ansvaret.

När det gäller frågan om var det centrala ansvaret för djurförsöksverksamheten bör samlas, gör utredningen följande överväganden.

SJV är en mycket stor myndighet, inte minst i jämförelse med CFN. Arbetet med djurskyddsfrågor är endast en del av den totala verksamheten. Det har till utredningen från flera olika håll framförts kritik över hur SJV handlägger olika djurskyddsfrågor. Bl.a. anges att SJV har en dålig kompetens i förhållande till användarna av djurförsök och att användarna därför saknar en jämbördig partner i verket. Vidare har det angetts att SJV:s handläggningstider är långa och att verket saknar möjlighet att samordna och stödja djurskyddsverksamheten. Om ansvaret för samtliga djurförsöksfrågor skulle läggas på SJV är det av vikt att myndigheten stärker sina satsningar på djurskyddet i allmänhet och på försöksdjuren i synnerhet.

När man inrättade CFN anförde man att det behövdes en sammanhållen central organisation för handläggning av djurförsöksfrågor, inte minst med tanke på att det skulle införas nya regler för försöksdjursuppfödning och etisk prövning. Arbetsuppgifterna i CFN har visserligen ändrats något över tiden, bl.a. i samband med den nya djurskyddslagen. De övergripande frågorna har dock varit desamma. CFN har med hänsyn till sina resurser utfört ett mycket konstruktivt arbete under åren, inte minst gäller detta verksamheten i arbetsutskotten. CFN har bl.a. spridit information genom sin skriftserie, lämnat forskningsstöd, meddelat allmänna råd och hållit flera symposium. Trots en omfattande

verksamhet har CFN utåt sett emellertid hållit en ganska låg profil. Den bild utredningen har fått av CFN under arbetets gång, visar inte på att CFN har gjort sig känt bland de bredare grupperna av forskare. CFN verkar huvudsakligen ha nått en begränsad kategori forskare, främst genom sitt stöd till viss forskning. CFN har också kritiserats från djurskyddshåll för att inte ha haft en tillräckligt offensiv roll i djurförsöksfrågorna.

Vid en samlad bedömning har utredningen funnit att det är mest ändamålsenligt att samla djurförsöksfrågorna under den mest resursstarka myndigheten, dvs. SJV. Därmed skall de föreslagna nya tjänsterna ha SJV som huvudman. Detta innebär att CFN inte längre skulle fylla någon funktion.

Även om utredningen således stannar för att samla ansvaret för försöksdjursverksamheten på SJV, följer av det ovan sagda att SJV kan utgöra en för stor myndighet med allt för varierande arbetsuppgifter för att på ett rationellt och adekvat sätt kunna verka för de olika djurskyddsfrågor, som verket skall ansvara för. Det är möjligt att det mest ändamålsenliga och effektiva skulle vara att inrätta en särskild myndighet som enbart har att verka för frågor som rör djurskydd, såväl för försöksdjur som andra djur. Först då kan med större säkerhet den höga prioritering och de resurser erhållas, som krävs för att betydande satsningar på djurskyddsområdet skall kunna genomföras. En sådan ny myndighet är emellertid en fråga som inte kan utredas inom ramen för denna utredning, utan möjligen kan bli föremål för förnyade överväganden i ett annat sammanhang.

Djurförsöksfrågorna på Jordbruksverket

En förutsättning för att utredningen skall kunna förorda att SJV övertar huvudansvaret för samtliga djurförsöksfrågor är att frågorna samlas under en fristående enhet inom SJV — en försöksdjursenhet. Denna enhet skall ansvara för dels verkets nuvarande arbetsuppgifter som rör försöksdjursfrågor, dels samtliga de frågor som för närvarande handläggs av CFN. Till en fast organisation på SJV bör det även knytas ett försöksdjursråd. Detta råd skall främst bestå av representanter för allmänintresset, djurskyddet och forskningen. De nya tjänstemännen skall vara adjungerade till rådet. Under detta råd skall det finnas möjlighet att inrätta olika arbetsutskott efter behov och efter den modell som för närvarande finns inom CFN.

En ordning som den skisserade organisationen innebär, kommer att centralt ta till vara på den kompetens som de nya tjänstemännen erhåller vid sitt arbete i de djurförsöksetiska nämnderna och vid tillsynsverksamheten. Det kommer att innebära en möjlighet till en naturlig kommunikation mellan de djurförsöksetiska nämnderna samt mellan nämnderna och den centrala myndigheten. Detta skapar även förutsättningar för ett effektivt arbete centralt och kommer att underlätta för de djurförsöksetiska nämnderna att få en enhetlig bedömning. Vidare innebär det en samordning av värderingsnormer.

Prioriterade arbetsuppgifter

De djurförsöksetiska nämnderna skall väga djurets lidande mot försökets syfte. Som ett led i detta arbete krävs det en tydlig strategi från centralt håll vad gäller de plågsamma djurförsöken. Det bör åligga myndigheten att definiera vilka försök, tester eller ingrepp som är plågsamma för djuren. Särskilt viktigt är att i dessa fall agera utifrån djurens perspektiv. Åtgärder för att undvika eller lindra djurens obehag måste identifieras och prioriteras. Det är vidare angeläget att den centrala myndighetens arbete med att finna alternativa metoder till djurförsök i första hand fokuseras på de plågsamma djurförsöken.

De allmänna råd som CFN har meddelat har inte fått fullt genomslag vid behandlingen av ärenden vid de djurförsöksetiska nämnderna. Ett exempel härpå är användningen av monoklonala antikroppar med användning av den s.k. ascitesmetoden. Enligt CFN:s allmänna råd skall denna metod användas endast i absoluta undantagsfall. Trots detta har det förekommit att de djurförsöksetiska nämnderna har tillåtit att metoden används fastän sökanden bara har anfört ekonomiska faktorer som skäl för sin ansökan. Det finns även en del andra exempel, bl.a. användningen av eter, som tyder på att det finns ett behov av att strama upp den etiska prövningen som görs i de djurförsöksetiska nämnderna. Visserligen kommer situationen att avsevärt förbättras med den föreslagna ordningen, som innebär en mer grundlig beredning av ärendena. Man skulle också kunna finna att det föreslagna systemet så långt det är möjligt garanterar att de djurförsöksetiska nämndernas rättstillämpning blir enhetlig. Det är emellertid viktigt att rådande principer för den djurförsöksetiska prövningen blir tydliga även för användarna av djurförsök. Mot bakgrund härav finns det starka skäl som talar för att den centrala myndigheten, enligt förslaget SJV, skall utfärda bindande

föreskrifter om hur vissa djurförsök skall utföras och vid behov även förbjuda vissa djurförsök. Föreskrifterna bör gälla försök som ur djurskyddsaspekter är särskilt besvärliga.

Sedan den 1 mars 1998 får SVJ i samråd med CFN meddela föreskrifter om villkor eller förbud mot uppfödning, förvaring, tillhandahållande eller användning av djur som skall användas i djurförsök. Detta framgår av 40 a § djurskyddsförordningen. Det är utredningens uppfattning att denna bestämmelse kan användas som ett led i att styra bort försöksdjursanvändningen från de för djuren mest plågsamma försöken.

14.3 Omfattningen av den djurförsöksetiska prövningen

14.3.1 Djurförsök som inte avviker från sedvanligt hållande av husdjur

I bl.a. avsnitt 2.2 redogjordes för definitionen av djurförsök enligt svenska bestämmelser. Enligt definitionen är det ändamålet med användningen av djur som är avgörande för om användningen skall anses vara ett djurförsök. Detta innebär att den svenska definitionen av djurförsök även omfattar försökssituationer där djur inte utsätts för något ingrepp. För närvarande finns det två undantag från kravet på den etiska prövningen. Enligt 3 § CFN:s kungörelse (LSFS 1988:45) med föreskrifter och allmänna råd om den etiska prövningen av användningen av djur för vetenskapliga ändamål gäller undantagen dels sådana utfodringsförsök som sker vid sedvanligt hållande av husdjur och som inte är förenade med lidande för djuren, dels traditionell ringmärkning av fåglar.

Exempel på användning av djur som enligt den svenska definitionen är ett tillståndspliktigt djurförsök är bl.a. användning av djur i undervisningssyfte som innebär att eleverna får lära sig att sköta och hantera djur. Vidare är det ett djurförsök enligt de svenska bestämmelserna när t.ex. jordbrukets djur iaktas i något vetenskapligt syfte, även om inga som helst åtgärder vidtas mot djuren i anledning av försöket. Att denna typ av användning av djur är att anse som djurförsök strider i hög grad

mot det allmänna rättsmedvetandet. Även i de djurförsöksetiska nämnderna ifrågasätts om denna typ av användning av djur är ett djurförsök som skall bli föremål för nämndernas bedömning.

14.3.2 Utredningens överväganden och förslag

Det förhållandet att de djurförsöksetiska nämnderna har att pröva användning av djur ur etisk synpunkt som varken för allmänheten eller de djurförsöksetiska nämnderna och framför allt inte för sökandena framstår som något etiskt problem som kräver etisk prövning är inte bra. Det skadar förtroendet för de djurförsöksetiska nämnderna och belastar även de djurförsöksetiska nämndernas verksamhet i onödan. Utredningen anser att en rimlig ordning vore att djurförsök som inte avviker från sedvanligt hållande av husdjur undantas från kravet på etisk prövning. Undantaget skall dock gälla under förutsättning att djuren inte för vetenskaplig forskning eller undervisning eller andra jämförliga ändamål avlivas eller utsätts för lidande eller obehag.

14.3.3 Användning av djur i utbildning

Det finns en stark opinion mot att använda djur i utbildningssyfte, särskilt på grundskole- och gymnasienivå.

Internationella bestämmelser

I Europarådets konvention om ryggradsdjur som används till försök och annat vetenskapligt ändamål (ETS 123), artikel 25, stadgas att djurförsök som utförs i syfte att undervisa eller färdighetsträna till sådana yrken där vederbörande arbetar med eller kan komma att arbeta med djurförsök, häri inräknat den som har till yrke att vårda djur som används i försök eller är avsedda för försök, skall begränsas till sådana försök som är absolut nödvändiga för ändamålet med utbildningen i fråga. Vidare skall sådana djurförsök tillåtas endast om målet inte kan uppnås med audiovisuella metoder eller andra lämpliga metoder med jämförbart värde. Djurförsök inom ramen för utbildning eller vidareutbildning som utförs för andra ändamål än de som angetts skall inte tillåtas enligt konventionen.

EG:s direktiv 86/609/EEG innehåller inga specifika bestämmelser om användningen av djurförsök i utbildning.

Svenska bestämmelser

I det svenska regelverket finns inga bestämmelser som särskilt behandlar frågan om användning av djurförsök i utbildning. Sådan användning skall därmed bedömas utifrån de bestämmelser som generellt gäller för djurförsök.

Frågan om användning av försöksdjur i undervisningen på grundskole- och gymnasienivå berördes i förarbetena till den nuvarande djurskyddslagen (prop. 1987/88:93). Departementschefen anförde därvid bl.a. följande (s. 39). ”Det är enligt min mening viktigt att djurförsöken begränsas till att avse bara sådana fall då det är angeläget från allmän synpunkt att försöket utförs. Dit kan inte räknas undervisning på den aktuella nivån. Försök på djur som dödas för ändamålet och försök i övrigt som kan medföra något som helst lidande för djuren bör i fortsättningen inte få förekomma i sådan undervisning om försöken inte har ett direkt utbildningsändamål. Det bör framgå av kursplanerna om sådan användning skall få förekomma.”

Framställning av NSMPD

I en skrivelse daterad den 12 december 1996 till chefen för Jordbruksdepartementet har NSMPD hemställt att regeringen skall förbjuda användningen av djurförsök på grundskole- och gymnasienivå. Regeringen beslutade vid sammanträde den 11 december 1997 att skrivelsen skulle överlämnas till utredningen för behandling.

I nämnda skrivelse anfördes bl.a. följande: ”I propositionen till den nya djurskyddslagen (1987/88:93) framhålls att det inte kan betraktas som intressant ur allmän synpunkt att det ska få utföras djurförsök på grundskole- och gymnasieskolenivå. Det sägs vidare att djurförsök kan få förekomma om det framgår av kursplanerna att sådan användning skall få förekomma. I djurskyddsförordningen (1988:539) sägs dock att de djurförsöksetiska nämnderna skall avstyrka att djur används för vetenskapliga ändamål om det inte kan anses angeläget från allmän synpunkt (49 §). Sedan djurskyddslagen trädde i kraft har de djurförsöksetiska nämnderna inte haft någon enhetlig handläggning av ansökningar från gymnasieskolor. En nämnd följer det som sägs i propositionen och avstyrker ansökningar, medan en annan nämnd tillstyrker, och det även i fall då det inte finns angivet i kursplanen att djurförsök ska

förekomma. Under åren har en rad olika åtgärder vidtagits för att skolor skall få information om de aktuella bestämmelserna. Såväl Skolverket som CFN och vi själva har spritt information. I dag finns det glädjande nog inga moment i kursplanerna för grund- och gymnasieskolan där det anges att djurförsök skall få förekomma. Däremot råder det fortfarande stor osäkerhet hos såväl elever som lärare om de rådande bestämmelserna.”

I skrivelsen anges vidare att det enligt NSMPD:s uppfattning är viktigt att eleverna inom den obligatoriska utbildningen får lära sig att respektera djurs värde och att det av den anledningen är viktigt att det inte skall förekomma några inslag i utbildningen där djur avlivas för ändamålet. Man anger också att det är viktigt att eleverna på den här utbildningsnivån har klara bestämmelser att hänvisa till då det gäller användning av djurförsök på nämnda nivå och att ett förbud infört i lagstiftningen skulle ge eleverna de tydliga bestämmelserna som i dag saknas på området. Enligt NSMPD skulle ett sådant förbud kunna införas i djurskyddslagen, alternativt djurskyddsförordningen, och ha följande lydelse: ”Djur får ej användas för sådant ändamål som i 19 § djurskyddslagen sägs, inom den obligatoriska skolan (grund- och gymnasieskolan samt gymnasieförberedande skola). Inte heller får djur avlivas och användas som dissektions- eller åskådningsmaterial inom nämnda skolverksamhet.”

Man anger att genom en sådan förbudsbestämmelse skulle det ändå vara tillåtet att stycka ett slaktat djur och att öppna eller stycka ett kadaver eller djur som självdött, alternativt avlivats för annat ändamål.

CFN:s åtgärder

CFN har ägnat frågan om användning av försöksdjur i undervisning uppmärksamhet. Bl.a. har man informerat Skolverket om lagstiftarens restriktiva inställning till djurförsök i utbildningen på grundskole- och gymnasienivå. I anledning härav genomförde Skolverket under våren 1994 en översyn och revidering av kursplanerna för gymnasieskolans program. Vid denna togs hänsyn till de synpunkter som CFN framfört.

Under år 1997 lade CFN:s utbildningsutskott fram ett förslag till allmänna råd om djurförsök inom utbildningen. I detta dokument redovisades att det enligt Skolverket numera i kursplanerna för utbildningen på grundskole- och gymnasienivå inte förekommer försök på djur som dödas för ändamålet eller försök som kan medföra något lidande för djuren. Det angavs att det däremot förekommer annan djuranvändning inom utbildningen med inriktning mot arbete med försöksdjur eller andra djur, t.ex. djurvårdarutbildning, och utbildning

inom det s.k. naturbruksprogrammet och att det i sådana utbildningar ingår praktiska moment där eleverna bl.a. får lära sig att sköta och hantera djur. I förslaget till allmänna råd konstaterades dock att även denna användning av djur är djurförsök enligt 19 § djurskyddslagen (1988:534). Förslaget till allmänna råd för användning av djurförsök på grundskole- och gymnasienivå var följande: "En ansökan om etisk prövning av djurförsök inom grundskole- och gymnasieskolans utbildningar bör prövas av en djurförsöksetisk nämnd mot bakgrund av de nu redovisade förhållandena. I de nämnda utbildningarna inom gymnasieskolan ingår som nämnts praktiska moment. Det gäller inom ämnen som vård och hantering av olika djurslag, sjukdomsövervakning samt utfodring och rengöringsrutiner. En djuranvändning inom dessa ämnen bör kunna tillstyrkas av en djurförsöksetisk nämnd. Även inom annan gymnasieutbildning bör dessa djurförsök kunna godtas under förutsättning att behoven av djuranvändningen klarläggs i ansökan. Övriga försök där djur utsätts för ingrepp av något slag bör som regel avstyrkas. I sådana fall kan sökanden upplysas om den möjlighet som finns att vid behov använda redan döda djur som avlivats för andra ändamål, t.ex. i forskning och vid slakt."

Förslaget innehöll även råd beträffande användningen av djurförsök på högskolenivå. Bl.a. anfördes följande: "Enligt Centrala försöksdjursnämnden är det angeläget att djurförsöken om möjligt förläggs till en tidpunkt inom utbildningen när det är klarlagt att eleverna behöver biologisk eller biomedicinsk kunskap från djurförsök i sin blivande yrkesroll. För att en djurförsöksetisk nämnd skall kunna göra en tillfredsställande bedömning av behovet av djurförsök bör en ansökan innehålla uppgifter dels om den kunskap som djurförsöken ger, dels om de alternativ till djurförsök som kan finnas med användning av cellodlingar, konstgjorda djurmodeller, slaktmaterial, litteraturstudier samt data- och videoteknik m.m. I ansökan bör också anges sökandens skäl varför alternativ inte kan användas för att åskådliggöra syftet med det aktuella utbildningsmomentet. Även inom högskoleutbildningen är det angeläget att sökanden känner till de möjligheter som föreligger att använda redan döda djur som avlivats för andra ändamål. I vissa fall kan djurbesparande effekter uppnås genom att större studentgrupper använder samma djur. Dessa djur bör företrädesvis vara nedsövda. Djurbesparande effekter kan vidare uppnås genom att djurkroppar från avlivade djur kommer till förnyad användning."

CFN:s förslag till allmänna råd skickades på remiss i december 1997. Flera av remissinstanserna betonade att de var positiva till CFN:s initiativ att utfärda allmänna råd för handläggningen av vissa typer av ärenden i de djurförsöksetiska nämnderna. Skolverket uppmärksammade CFN på att det för närvarande faktiskt finns flera kurser inom natur-

bruksprogrammet där det även förekommer djurförsök i meningen ingrepp på djur. Den djurförsöksetiska nämnden i Umeå nämner som exempel på sådana ingrepp kastrering av grisar och blodprovstagningar. Remissinstanserna ställde sig i flera fall skeptiska till att praktiska moment där eleverna bl.a. får lära sig att sköta och hantera djur skulle vara djurförsök enligt djurskyddslagen. Den av CFN redovisade definitionen av djurförsök ifrågasattes alltså. Vidare var innebörden i flera svar att det allmänna rådet hade utformats för allmänt och därför endast gav begränsad vägledning vid den djurförsöksetiska prövningen

Den 13 februari 1998 diskuterades det aktuella förslaget av CFN:s styrelse. Man konstaterade därvid att de flesta remissinstanserna var principiellt positiva till att allmänna råd utfärdas men att de inte stödde det remitterade förslaget. Med hänsyn till remissutfallet beslutade CFN att avvakta med ställningstagande åtgärder till dess att denna utredning lämnat betänkande, eftersom man förmodade att betänkandet skulle komma att behandla frågan om djurförsök inom utbildning.

14.3.4 Utredningens överväganden och förslag

En stor del av den användning av djur som sker i undervisningen på grundskole- och gymnasienivå är sådan användning som innebär att eleverna lär sig att vårda och hantera olika djurslag. När denna användning inte avviker från sedvanligt hållande av husdjur enligt djurskyddslagen, kommer denna enligt det förslag som redovisas i avsnitt 14.3.2 inte längre att omfattas av den djurförsöksetiska prövningen.

I undervisningen på grundskole- och gymnasienivå saknas i de allra flesta fall sådana skäl som skulle göra användningen av djur försvarbar. Det är ett område där det finns en god tillgång till alternativa metoder till djurförsök. Vidare är djuranvändningen sällan angelägen från allmän synpunkt. Utredningen föreslår därför att det inte skall vara tillåtet att använda djur i undervisningen på grundskole- och gymnasienivå.

Att konsekvent förbjuda all användning av djur på grundskole- och gymnasienivå kan emellertid få en negativ effekt på utbildningen i de program som innebär att eleverna tränas för arbete med försöksdjur eller andra djur. Det kan gälla t.ex. djurvårdarutbildningen och utbildning inom det s.k. naturbruksprogrammet. Utredningen anser därför att det bör finnas en möjlighet inom ramen för sådan yrkesinriktad utbildning att tillåta åtgärder som innebär t.ex. att djuret avlivas eller utsätts för lidande eller obehag. Sådan användning bör alltså kunna tillåtas av en djurförsöksetisk nämnd om tungt vägande skäl härför föreligger.

Utredningens förslag innebär att lagstiftarens mycket restriktiva hållning till användningen av djur i undervisningssyfte blir tydlig.

Hittills har endast berörts användningen av djur på grundskole- och gymnasienivå. Den största användningen av djur i undervisning sker emellertid på högskolenivå och annan högre utbildning. Denna användning förekommer i en mängd olika sammanhang och är komplex. Vid bedömningen av om sådan användning av djur i utbildningssyfte skall anses försvarbar är det många faktorer som måste vägas in. Prövning måste göras från fall till fall och är lämpligen även fortsättningsvis en uppgift för de djurförsöksetiska nämnderna. Även på denna utbildningsnivå finns det alternativa metoder till djurförsök. Det är angeläget att dessa kommer till användning när så är möjligt. Det arbete som CFN har inlett i fråga om att lämna råd till prövningen av försök som gäller användning av djur i undervisning är mycket lovvärt. De nya tjänstemän som enligt utredningens förslag skall verka i de djurförsöksetiska nämnderna kan spela en stor roll i det fortsatta arbetet med att upprätta riktlinjer för en sådan användning.

15 Finansieringen av utredningens förslag

Utredningen har föreslagit att det skall inrättas minst fyra nya tjänster som dels skall utföra arbetsuppgifter i de djurförsöksetiska nämnderna, dels utöva tillsynen över försöksdjuren. Tjänsterna skall bestå av väl meriterade personer. För att kunna rekrytera personal med önskvärda kvalifikationer är det utredningens uppfattning att kostnaderna för dessa tjänster av nödvändighet kommer att bli förhållandevis höga. Vid en grov beräkning kan den årliga kostnaden för lön, lokal och andra omkostnader uppskattas till en miljon kr per tjänst. Det innebär att den totala kostnaden för fyra nya tjänster kommer att uppgå till fyra miljoner kr per år. Det är utredningens bedömning att kostnaden härför i princip bör kunna täckas av avgifter.

För närvarande är det kommunerna som utövar tillsynen av försöksdjursverksamheten. Dessa har möjlighet att ta ut avgifter för tillsynen. Det förekommer emellertid stora skillnader mellan kommunerna vad gäller avgifter för tillsynen. En del tar ut fasta årsavgifter, andra en fast besöksavgift eller timavgift vid besök. Det förekommer även i stor utsträckning olika kombinationer av nämnda avgifter. Dessutom tar flera kommuner inte ut någon avgift alls.

Tillsynen av försöksdjur avser en ofta komplicerad verksamhet. Med det tänkta systemet kommer denna tillsyn att vara omfattande och i hög grad baserad på att tillföra användarna av djurförsök ny värdefull kunskap och information. Användarna som skall betala avgift för tillsynen kommer således att erhålla en motsvarande prestation från tillsynsmyndighetens sida. Utgångspunkten är att avgiftstaxan bör vara överskådlig så att den avgiftsskyldige kan förutse den ungefärliga kostnaden. Avgiften bör även sättas i proportion till verksamhetens omfattning och komplexitet. Det kan därför vara lämpligt att vid fastställande av avgiften beakta antalet djur, vad det är för djurslag som används osv. Härvid skulle försöksdjursanvändarnas inköpsjournaler, som även omfattar egen uppfödning, vara ett användbart instrument. Utformning av taxan bör vara så enkel som möjligt. Det är vidare önskvärt att man från centralt håll så långt det är möjligt försöker att

begränsa de olika avgifter som påläggs dem som bedriver försöksdjursverksamhet.

De nya tjänstemännen skall enligt förslaget vara anställda av SJV. Det är en lämplig ordning att avgiften för tillsynen skall administreras av SJV. Ett sådant bemyndigande att föreskriva att det får tas ut avgift för tillsynen har SJV redan enligt 25 § djurskyddslagen.

Tillsynen över försöksdjuren kommer att vara en av huvuduppgifterna för de nya tjänstemännen. Deras verksamhet i de djurförsöksetiska nämnderna är emellertid också betydande. Ett tungt vägande skäl till denna koppling mellan nämndernas arbete och tillsynen är att det skall skapas förutsättningar för en så adekvat och ändamålsenlig tillsyn som möjligt. Det förhåller sig även så att tjänstemännens arbete i nämnderna till stor del kommer användarna av djurförsök till godo. Det är därför rimligt att ha som utgångspunkt att tillsynsavgifterna helt och hållet skall täcka kostnaderna för dessa tjänstemän.

Utredningen har även föreslagit att CFN:s arbetsuppgifter i sin helhet skall läggas på SJV. Detta innebär förhållandevis omfattande förändringar av det centrala ansvaret för djurförsöksfrågor och det är svårt att beräkna vilka extra kostnader som förslaget innebär. Överföringen av CFN:s uppgifter till SJV kan dock förutsättas medföra vissa rationaliseringsvinster. Kostnaderna för CFN:s kansli uppgår för närvarande till ca 1,7 miljoner kr. Kansliet består i dag av tre personer, men myndigheten har aviserat behov av ytterligare en tjänst till kansliet. De medel som kommer att frigöras om CFN:s arbetsuppgifter tas över av SJV, skall helt och hållet komma den tänkta enheten för försöksdjur till godo. Enligt utredningens uppskattning kan den enhet för försöksdjursfrågor som föreslås inrättas på SJV dessutom finansieras genom omdisponering av befintliga resurser inom SJV.

I mars 1998 uppdrog regeringen åt SJV att lämna en utförlig redovisning av konsekvenserna av en förändrad djurskyddstillsyn med utgångspunkt i de förslag som förts fram i en lagrådsremiss, Djurskyddet och tillsynen över hundar och katter. Denna lagrådsremiss, som överlämnades till Lagrådet i oktober 1997, byggde på departementspromemorian Ds 1997:11. I SJV:s uppdrag ingår bl.a. att redovisa hur en ändrad djurskyddstillsyn skall finansieras. Uppdraget skall redovisas den 1 november 1998. Finansieringen av utredningens förslag kan mot bakgrund härav bli föremål för ytterligare överväganden i samband med det arbete som sålunda pågår vid SJV.

16 De övriga generella direktiven

16.1 Jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124)

Enligt dessa direktiv skall alla förslag som läggs fram av kommittéer eller särskilda utredare föregås av en analys och innehålla en redovisning av de jämställdhetspolitiska konsekvenserna. Enligt utredningens bedömning är de förslag som har lämnats jämställdhetspolitiskt neutrala.

16.2 Regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50)

Kommittéer och särskilda utredare skall enligt detta direktiv redovisa de regionalpolitiska konsekvenserna av sitt förslag. Utredningens förslag innebär att kommunernas tillsyn flyttas över till tjänstemän anställda av Jordbruksverket. Eftersom dessa personer skall vara lokalisering till de djurförsöksetiska nämnderna innebär förslaget dock i praktiken ingen centralisering av tillsynsverksamheten av försöksdjuren. Utredningen bedömer därför att de förslag som har lämnats inte skall få några regionalpolitiska negativa effekter.

16.3 Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet (dir. 1996:49)

Enligt direktivet skall kommittéer och särskilda utredare ge de brottsförebyggande frågorna ökad uppmärksamhet och alla förslag skall före-

gå av en analys samt innehålla en redovisning av effekterna för brottsligheten och för det brottsförebyggande arbetet.

Det är utredningens bedömning att de åtgärder som föreslås kommer att innebära bättre förutsättningar för en kontroll av att djurförsöksverksamheten i landet utförs i enlighet med gällande bestämmelser, dels kommer förhandsgranskningen av djurförsök att stramas upp och förbättras, vilket kan sägas innebära ett bättre brottsförebyggande arbete, dels kommer tillsynsverksamheten att bli betydligt mer omfattande och adekvat, vilket torde påverka brottsligheten i minskande riktning. Utredningen finner därför att de förslag som lämnas kommer att ha en positiv effekt i ifrågavarande hänseenden.

Särskilt yttrande

av experten Staffan Persson

Inledning

Utredningens förslag är sammantaget sådana att, om de genomförs, bättre förutsättningar skapas för att åstadkomma de nödvändiga förändringarna vad gäller utnyttjandet av djur i försök — att successivt begränsa djurförsöken, med prioritet att få bort de plågsamma djurförsöken. I några avseenden har jag synpunkter vad gäller utredningens förslag.

Central myndighet

Från djurskyddshåll finns det en oro för att djurförsöksfrågan skall försvinna, nedprioriteras, i den stora myndigheten om den centrala administrationen förläggs till SJV. Jag delar därför utredningens förslag om att frågorna skall samlas under en fristående enhet, med betoning på denna enhets självständighet. Jag anser att denna skall ledas av en styrelse, inte råd.

Målet på sikt måste dock vara att det skapas en separat djurskyddsmyndighet (Statens djurskyddsverk) för administration av den statliga djurförsökspolitiken och djurskyddsarbetet generellt. Jag delar utredningens uppfattning att detta är en fråga som behöver utredas ytterligare och föreslår att så skall ske. Den fristående enheten på SJV bör då kunna utgöra en naturlig del som överflyttas till djurskyddsmyndigheten när denna är aktuell.

Djurskyddsmyndigheten skall bedriva ett aktivt och offensivt arbete inom sitt ansvarsområde. Bland annat skall man kartlägga såväl djurförsöksverksamheten som eventuellt ytterligare framtida behov av djurförsök, identifiera möjligheterna att begränsa djurförsöksverksamheten samt även föreslå strategier och konkreta planer för hur djurförsöken skall begränsas. Myndigheten skall även fortlöpande utvärdera sitt eget och de djurförsöksetiska nämndernas arbete.

Myndigheten skall ha betydligt vidare ramar än vad dagens CFN har. Myndigheten skall därför se till att det finns en stark koppling mellan vad som sker internationellt och vad som sker nationellt. Man skall också mer fritt, år från år, kunna avgöra var olika medel bör satsas. De medel som

CFN idag fördelar till forskning kring alternativa metoder skall ges ett bredare användningsområde. Den nya myndigheten bör kunna nyttja medlen till utvärderingar, kartläggningar etc om det ur målsynpunkt är mer angeläget än att de läggs på forskning kring alternativa metoder.

Myndigheten bör ha tillgång till olika typer av kompetens, t.ex. juridisk, allmänvetenskaplig och dokumentalistkompetens. Myndigheten skall också tilldelas resurser så att den skall ha möjlighet att anställa ytterligare personer för s k projektinriktad verksamhet.

För att kunna utföra sin uppgift är det nödvändigt att myndigheten har tillgång till information om vilka djurförsök som utförs i Sverige. Därför behövs ett centralt register över samtliga ansökningar gällande djurförsök. Utan ett sådant kan myndigheten inte, t.ex., klara av att utforma en strategi vad gäller de plågsamma djurförsöken, vilket utredningen föreslår.

De regionala nämnderna

Det finns anledning rikta allvarlig kritik mot hur de djurförsöksetiska nämnderna hittills fungerat. I princip alla djurförsök tillstyrks, även försök som rimligtvis skulle stoppats med hänvisning till gällande bestämmelser. Det gäller t.ex. de plågsamma ascitesförsök som vissa nämnder tillstyrkt trots att alternativ finns, t.o.m. med upprepad tappning vilket är i strid med CFN:s allmänna råd.

Den erfarenhet som finns av nämndsarbetet visar tydligt på problemen med kollegialitet och jäv beroende på att nämnderna delvis består av representanter som är djurförsökare, dvs. den sida som även skall bedöma ansökningar från personer inom samma skrå och som även är jäviga i förhållande till sakfrågan, djurförsöken, eftersom de själva forskar på djur. Det faktum att djurförsökarna numera kan överklaga beslut i de djurförsöksetiska nämnderna, och därmed få en juridisk prövning av besluten, innebär att det finns färre orsaksgrunder för att de skall beredas plats i nämnderna.

Djurskyddsrepresentanterna är inte partiska i prövningen, eftersom de inte har något egenintresse i frågan och ej heller befinner sig i den problemställning som forskarna gör då det gäller kollegialitet och jäv. I stället representerar de ett allmänt intresse. Av den anledningen bör de finnas kvar i nämnderna.

Jag är dock beredd att acceptera utredningens förslag också i det här avseendet, att låta det nya systemet få en chans. Om det efter en prövotid, om förslagsvis två år, fortfarande kvarstår kollegiala problem i nämnderna på grund av att djurförsökare är ledamöter, ser jag det som helt nödvändigt att dessa måste lämna nämnderna.

I ett avseende har jag emellertid en avvikande synpunkt. Politikerna i nämnderna bör föreslås av riksdagspartierna och de bör representera sitt parti.

Handläggande tjänstemän

Den djurförsöksetiska prövningen behöver handläggande tjänstemän för att bättre kunna utföra sitt uppdrag, därför är det bra att utredningen föreslår att nämnderna skall förstärkas på detta sätt.

Det finns flera skäl som talar för denna resursförstärkning, såsom att skaffa fram ordentligt beslutsunderlag till nämnderna och att skapa möjligheter till samordning och informationsutbyte vad gäller den djurförsöksetiska prövningen.

Eftersom det föreslås att tjänstemännen också skall ansvara för tillsynen av djurförsöksverksamheten är det nödvändigt att denna arbetsuppgift tillåts vara en tung del i tjänsteutövandet och att detta också får genomslag vid rekryteringen av dessa personer.

En av fördelarna med att sammanföra tillsynen med uppdraget att vara handläggare i nämnden är den återkoppling till den djurförsöksetiska prövningen som möjliggörs.

Om man skall kunna ha dessa båda uppgifter på en och samma tjänst krävs det att utövarna fullt ut klarar av att förhålla sig neutrala till sökande forskare, såväl vid prövningen som tillsynen och att inte den ena arbetsuppgiften verkar hämmande på utförandet av den andra. Det är en förtroendefråga för systemet och av direkt betydelse för de reella resultaten av tjänsteutövandet.

Tjänsterna skall vara lokaliserade till någon av de nämnder de skall verka i, vilket är bra. Det uppstår dock problem i de två fall då dessa skall ansvara för två nämnder vardera, som det är ett stort geografiskt avstånd emellan. En förutsättning för en effektiv tillsyn är närheten till objekten. Den bästa lösningen på det problemet vore en tjänsteman per nämnd, men med tanke på att Umeå och Linköpingsnämnderna har såpass mycket mindre ärendeomfattning än de övriga nämnderna, är det inte någon möjlig lösning inom det nu föreslagna systemet.

Det faktum att tjänsterna skall omfatta både den djurförsöksetiska prövningen och tillsynen av djurförsöksverksamheten har varit den svåra frågan att ta ställning till av de förslag som utredningen lämnar. Det finns både för- och nackdelar med denna lösning. Jag ser den nu föreslagna lösningen som ett steg på vägen.

Talerätt för djurskyddsorganisationerna

Den nuvarande ordningen där endast sakägaren, dvs. sökande forskare, har klagorätt vad gäller de djurförsöksetiska nämndernas beslut, är oacceptabel och ligger inte i linje med den statliga djurförsökspolitiken som den formulerades år 1978.

Också med det föreslagna nya systemet kan det bli så att nämnder t.ex. godkänner djurförsök trots att alternativ finns, och då finns det inte någon möjlighet att rätta till ett sådant beslut — vilket ytterst går ut över de djur som utnyttjas.

Djurskyddsorganisationerna bör ges talerätt och möjlighet att överklaga beslut som fattas av nämnderna. Om inte generell överklaganderätt införs bör det vara möjligt att få överklaga vissa beslut, enligt dispensförfarande. Förutsättningar för ett sådant dispensförfarande skulle kunna vara:

- Ändringsdispens. Om det kan befaras att nämndens beslut inte är korrekt.
- Granskningsdispens. Om nämndens beslut, eller beslutsunderlaget för detta, är oklart.
- Prejudikatsdispens. Om beslutet är viktigt för prövningen generellt.
- Extraordinär dispens. Om det av annan anledning är av synnerlig vikt att ansökan prövas på nytt.

Jag föreslår att talerätt för djurskyddsorganisationer utreds.

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1944:43 med förslag till lag om djurskydd, m.m.

Prop. 1978/79:13 om ändringar i lagen (1944:219) om djurskydd, m.m.

Prop. 1987/88:93 om djurskyddslag, m.m.

Prop. 1989/90:118 om tillsyn enligt djurskyddslagen, m.m.

Prop. 1997/98:28 om ändringar i djurskyddslagen

SOU 1989:75 Etisk granskning av medicinsk forskning. De forskningsetiska kommittéernas verksamhet. (Forskningsetiska utredningen)

SOU 1996:13 Offentlig djurskyddstillsyn (Utredningen om djurskyddstillsynen)

Departementspromemoria Ds I 1975:4, Framtida försörjning med försöksdjur m.m. 1972 års försöksdjursutredning (I 1972:06)

Departementspromemorian Ds Jo 1977:5, Uppfödning av försöksdjur i Åker och Sollefteå. PM avgiven av Åkergruppen.

Departementspromemoria Ds Jo 1986:3, Etiks prövning av djurförsök. Betänkande av utredningen (Jo 1985:04) om etiska frågor i samband med djurförsök.

Departementspromemoria Ds 1990:9, Genteknik — växter och djur

Departementspromemoria Ds 1997:11, Ändringar i djurskyddslagen.

Konstitutionsutskottets betänkande 1994/95:KU27, Riksdagens revisors förslag angående tillsyn — innebörd och tillämpning.

Jordbruksutskottets betänkande 1997/98:JoU12, Ändringar i djurskyddslagen, m.m.

1960 års försöksdjursutredning, Om försöksdjur. Sthlm 1963.

Riksdagens revisorer 1993/94:RR8, Tillsyn av djurskydd, Rapport 1993/94.5

Övrigt

Agardh, Carl-David, Berne, Christian och Östman, Jan (under redaktion av), Diabetes. 1992.

Astra AB, Astra och laboratedjuren. 1994.

Astra AB och Pharmacia AB, En skriftserie om läkemedelsforskning och försöksdjur

Byggnadsstyrelsen, Försöksdjurslokaler. Rapport 150. 1982.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 11, Vad gör astrocyterna i hjärnan? Förbrukning av försöksdjur 1982—1988. 1989.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 13, Om djurförsök och beteendevetenskap. Betydelsen av djurförsök för utforskandet av hjärnans funktion och för förståelsen och behandlingen av sjukdomar i nervsystemet. Förbrukning av försöksdjur 1983—1989. 1991.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 15, Etologisk och beteende-ekologisk forskning. MEIC — ett svenskt initiativ till utvärdering av toxikologiska provrörstester. Användningen av försöksdjur i Sverige 1990. 1991.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 18, Alternativa metoder: behov av framtida forskning och utveckling inom toxikologin. En sammanställning utförd av Lena Odland för Centrala försöksdjursnämnden.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 20, Etik — moral — djuretik. Använda försöksdjur i Sverige år 1991 — statistik. CFN:s forskningsprojekt för utveckling av alternativa metoder. 1993.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 21, Den djurförsöksetiska prövningen. Utvärdering av Centrala försöksdjursnämnden. 1993.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 23, Använda försöksdjur i Sverige år 1992 — statistik. 1994.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 26, Projektkatalog CFN:s forskningsprojekt 1993/94. Utvärdering av CFN:s forskningsstöd under åren 1988/89 — 1992/93. Använda försöksdjur i Sverige år 1993 — statistik. 1994.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 28, Genteknik och transgena djur. Sammanställning från CFN-seminarium den 4 maj 1994. 1995.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 29, Projektkatalog CFN:s forskningsprojekt 1994/95. Använda försöksdjur i Sverige — Statistik för år 1994. 1995.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 32, Utvärdering av alternativa testmetoder. Använda försöksdjur i Sverige. 1997.

Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 33, Produktion av monoklonala antikroppar. Använda försöksdjur i Sverige — statistik för år 1996. 1998.

Cronholm, Margareta, Djurförsök. En undersökning om allmänhetens inställning till användningen av djurförsök inom medicinsk forskning. Sthlm. Sveriges Radio AB, Publik- och programforskningsavdelningen. 1992.

European Biomedical Reserarch Association, Bulletin, oktober 1996.

European Medical Research Councils, Djurförsök och alternativa metoder inom biomedicinsk forskning. Medicinska forskningsrådet. 1989.

Hellerström, Claes, Diabetes. Forskning om en folksjukdom. Medicinska forskningsrådet. 1988.

Forsman, Birgitta (red.), Det går att förändra! Forskarkonferens 8. Nordiska Samfundets Stiftelse För Vetenskaplig Forskning Utan Djurförsök. Sthlm 1989.

Forsman, Birgitta, Djurförsök. Forskningsetik, politik, epistemologi. Doktorsavhandling vid Göteborgs universitet. 1992.

Forsman, Birgitta, Forskningsetik. En introduktion. 1997.

Forsman Birgitta (red.), Hur kan forskningen styras bort från djurförsöken. Forskarkonferens 7. Nordiska Samfundets Stiftelse För Vetenskaplig Forskning Utan Djurförsök. Sthlm 1988.

Gentekniknämnden, Genteknik Ekologi och Etik. 1997.

Gunnarsson, Karin (red.), Med andra metoder. Om alternativ till djurförsök. Humanimal 3. Stiftelsen Forskning utan om djurförsök. Sthlm 1996.

Gålmark, Lisa (red.), Djur & människor. En antologi i djuretik. Falun 1997.

Herbertsson, Catharina, Transgena djur i USA — ett genialt forskningsverktyg. Utlandsrapport från Sveriges tekniska attachéer. 1991.

Ideal Conferences, Direct Marketing & Publications Ltd., Target 2000. Reducing animal experiments by 50 %. Proceedings of the Conference held on 14 & 15 April 1997, Palais des Congres, Brussels.

Jacobson, Lena och Lindgren, Björn; Vad kostar sjukdomarna? Sjukvårdskostnader och produktionsbortfall fördelat på sjukdomsgrupper 1980 och 1991. Socialstyrelsen. 1996.

Kungliga vetenskapsakademien, Vem i hela världen är HUGO? Första skriftserien i Vetenskapsakademiens serie om Människan och den nya biologin. Sthlm 1992.

Kungliga vetenskapsakademien, Djur med nya gener. Andra skriften i Vetenskapsakademiens serie om Människan och den nya biologin. Sthlm 1992.

Lorentz, Maud och Walum, Erik, Förfina minska ersätt, Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 27. 1995.

Löfgren, Ulf, Djurförsök. En bok om vetenskapligt djurplågeri och mänsklig förnedring. Uddevalla 1979.

Medicinsk vetenskap vid Karolinska Institutet. Nr 3 — 1997 s. 26—29.

Nisser, Carl Wilhelm, Djuren och lagen. 1992.

Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök, Djurens rätt, 1996:4.

Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök, Djurens rätt, 1997:2.

Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök, Djurens rätt 1997:3.

Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök, Djurförsök. På vems villkor? En rapport om den djurförsöksetiska prövningen. Sthlm 1996.

Nordiska samfundet mot plågsamma djurförsök, Försöksdjuren i fokus 1996. Sthlm 1997.

Ruhdel, I.W. och Sauer, U.H., Primate experimentation. A report on the use, supply and housing conditions of primates used for scientific purposes within the European union. A report for the European Coalition to End Animal Experiments.

Sandøe, Peter, och Hjorth, Peter (red. av), Ethiske grænser for anvendelse af bioteknologi på dyr. Proceedings for offentligt møde Københavns Universitet den 3 juni 1996.

Singer, Peter, Djurens frigörelse. 2 uppl. Falun 1992

Striwing, Helena, Djurpågeri. En studie i lagstiftning och rättsfall. Sthlm 1987.

Striwing, Helena, Djur som brottsoffer. Falun 1998.

Svendsen, Per och Hau, Jann, (edited by), Handbook of Laboratory Animal Science, volume 1, Selection and Handling of Animals in Biomedical Research, volume II, Animal Models. 1994

TeknologiNævnet, Teknologiske dyr. Indgreb i kønsceller på højerestående dyr. Rapporter 1993/1. Köpenhamn 1993.

van Zutphen, L.F.M. och Balls, M. (edited by), *Animal Alternatives, Welfare and Ethics. Proceedings of the 2nd World Congress on Alternatives and Animal Use in the Life Sciences, held in Utrecht, The Netherlands, 20—24 October 1996.* 1997

van Zutphen, L.F.M., Baumans, V. och Beynen, A.C. (editors), *Principles of Laboratory Animal Science. A contribution to the humane use and care of animals and to the quality of experimental results.* 1993

Zinko, Ursula, Jukes, Nick och Gericke, Corina, *From guinea pig to computer mouse. Alternative methods for a humane education.* EuroNICHE. 1997.

Öbrink, Karl Johan och Waller, Margareta, *Försöksdjurskunskap.* 1996.